ELS REIALS COL·LEGIS DE TORTOSA

La joia del Renaixement Català

MARC MASANA I ARTIGAS

NIUB: 18033293

TREBALL FINAL DE GRAU

TUTORA: DRA. CARME NARVÁEZ CASES

CURS 2020-2021

JUNY 2021

UNIVERSITAT DE BARCELONA

GRAU D'HISTÒRIA DE L'ART

L'ÍNDEX:

1. LA INTRODUCCIÓ:.....3

1.1. La presentació del tema:.....3

1.2. Els objectius del treball:.....5

1.3. La metodologia emprada:.....5

2. LA DESCRIPCIÓ DELS REIALS COL·LEGIS:.....7

2.1. L'anàlisi històrica:.....7

2.2. L'anàlisi arquitectònica:.....17

3. L'ESTAT DE LA QÜESTIÓ SOBRE ELS REIALS COL·LEGIS DE TORTOSA:.....31

3.1. La bibliografia artística d'entre els segles XVI i XIX:.....31

3.2. La bibliografia artística del segle XX:.....37

3.3. La bibliografia artística del segle XXI:.....57

4. LES CONCLUSIONS:.....70

5. LA BIBLIOGRAFIA:.....74

6. LA PROCEDENCIA DE LES IL·LUSTRACIONS:.....78

1. LA INTRODUCCIÓ:

1.1. La presentació del tema:

Quan pensem en un art pròpiament renaixentista a Catalunya, la nostra ment indiscutiblement no sap en què relacionar-ho, ja que sempre hem encasellat aquesta terra amb l'art romànic i gòtic com a principals estils hegemònics. Però aquesta visió no és del tot certa, perquè a Catalunya també temin bons exemples d'un art pròpiament renaixentista, i en aquest sentit, aquest treball buscarà destacar un dels monuments catalans més importants establert dins d'aquest estil, com són els Reials Col·legis de la ciutat de Tortosa (fig. 1).

Aquest monument dedicat a l'ensenyança, data del segle XVI, i presenta una arquitectura d'influència clàssica, fet que el fa ser un dels millors exemples conservats en terres catalanes, d'una arquitectura plenament inserida dins del renaixement italià. Aquest conjunt rebrà el nom de "reials", ja que es va construir sota patrocini de la corona hispànica, concretament durant el regnat de l'emperador Carles V, i continuats durant el regnat de Felip II.

Els Reials Col·legis els conformen tres edificis molt ben diferenciats:

El primer és el Col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi, el qual és l'edifici més antic del conjunt, era una institució que funcionava com a col·legi i convent, dirigida per l'orde dels dominics, i que posteriorment fou convertit en universitat pontifícia primer, i a partir del 1645, en reial. De l'edifici original actualment només es conserva la seva porta d'accés, fruit de les reformes i dels diferents usos que ha anat patint aquest al llarg dels segles.

Unit a aquest primer, s'aixecava, i encara es conserva intacte, el col·legi de Sant Jaume i Sant Maties, considerat una de les joies del renaixement català, idea afirmable ja que en ell s'observa la voluntat de voler recuperar l'arquitectura classicista, tant en la manera de plantejar la seva portalada com el seu claustre. Institució que sota el patrocini de l'emperador, es construí amb la voluntat de ser un centre per adoctrinar en la fe cristiana els moriscos de la mitra tortosina. I que després de l'expulsió d'aquests l'any 1609, esdevingué escola pels fills dels cristians vells.

Per últim, els Reials Col·legis són tancats per l'església nova o de Sant Domènec, obra atribuïda al mestre Martín García de Mendoza. Aquesta és considerada la part més "moderna" d'aquest conjunt, ja que data de l'any

1584, tot presentant una arquitectura de clara transició entre la gòtica i la renaixentista. Un edifici, que a part d'exercir la seva funció de ser el centre de culte d'aquesta institució, també tingué l'honor de ser l'espai d'enterrament dels seus fundadors, en fra Baltasar Sorió i en fra Joan Izquierdo.

Un cop presentat el tema central d'aquest escrit, cal procedir a explicar quins objectius tindrà aquest i quina metodologia s'emprarà per portar-lo a la pràctica.

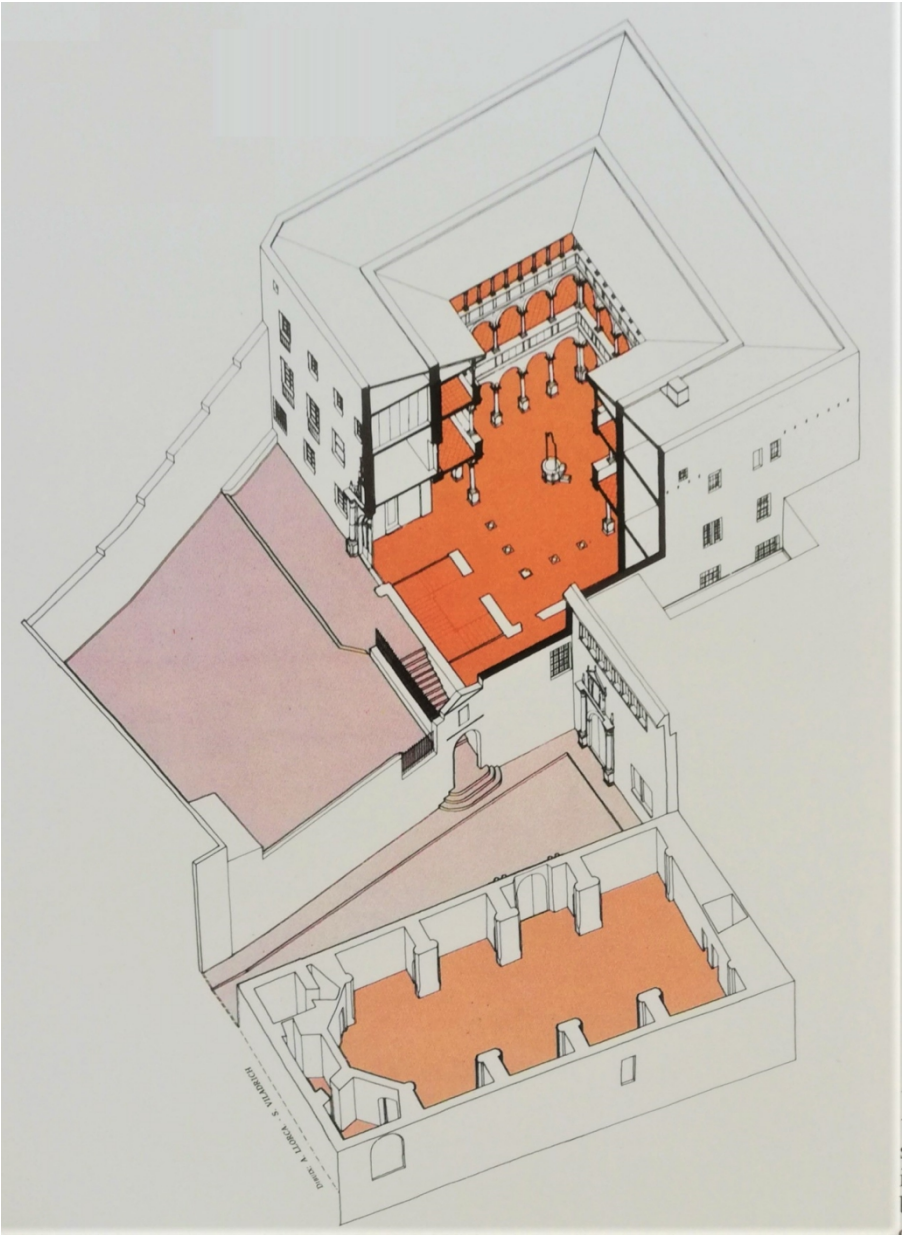

FIGURA 1. Els Reials Col·legis de Tortosa. Secció axonomètrica, segons A. Llorca i S. Viladrich, 1984.

1.2. Els objectius del treball:

Tal com s'ha dit anteriorment, el tema central d'aquest estudi seran els Reials Col·legis de Tortosa, en aquest sentit, l'objectiu d'aquest, serà fer una recopilació actualitzada de com avui en dia es troba la recerca sobre aquest conjunt. Tot plantejant un apassionant viatge a través de les publicacions que s'han escrit i publicat sobre aquest monument, tot iniciant-se en les més antigues conservades, fins a arribar a l'actualitat.

Aquesta metodologia que s'emprarà, ens permetrà tant al lector com a l'autor, saber quina fortuna crítica ha tingut aquest conjunt al llarg dels segles, i saber de manera aproximada des de quan se'ls hi atorga la rellevància històrica i artística que avui els hi donem de manera indiscutida, dins de la història de l'art català. Lligat amb aquesta idea, i no de forma contradictòria, amb aquest estudi també es buscarà donar més visibilitat i importància a aquest conjunt tortosí fora de les terres de l'Ebre, que per molts forasters, i en aquest sector m'hi incloc, els hi era desconegut en un primer moment, fruit que al llarg dels anys aquest ha quedat eclipsat pel monument insigne de la capital del Baix Ebre, la seva magnífica catedral.

I a la vegada, amb la realització d'aquesta investigació, ens ajudarà a saber en quin moment es troba la recerca sobre aquest complex i quins punts foscos presenta aquesta. Tot organitzant un full de ruta utilitzable pels futurs estudis que es dediquin a parlar sobre els Reials Col·legis, perquè aquests puguin tenir un punt de partida per aportar noves dades inèdites sobre aquest monument.

Un cop presentat de manera breu quins són els objectius que busquen il·lustrar aquest treball, cal prosseguir amb l'explicació del mètode que s'utilitzarà per plantejar-lo.

1.3. La metodologia emprada:

El mètode que s'utilitzarà per fer aquest treball, es basarà a plantejar primer una recerca exhaustiva de les fonts bibliogràfiques que s'han publicat sobre aquest tema. Un cop executada aquesta tasca, la informació extreta d'aquestes fonts serà organitzada en el present estudi de la següent manera: primer de tot, es realitzarà una breu descripció històrica i arquitectònica d'aquest conjunt. Tot incloent les dates i els fets més rellevants que afectaren aquests, des dels seus primers antecedents, que daten del segle XIV,

moment en el qual els dominics s'estableixen a Tortosa; passant per la seva reial fundació l'any 1544, fins a arribar a l'actualitat. Tot destacant els èxits aconseguits, les penalitats passades i la varietat d'usos que se li han anat donant a aquests, a partir de la seva exclaustració, l'any 1835.

Seguidament, es plantejarà el cos d'aquest estudi, el qual serà un estat de la qüestió sobre la rellevància artística d'aquest monument. On es realitzarà un anàlisi i comentari de tota la bibliografia que s'ha anat publicant al llarg dels segles sobre els Reials Col·legis de Tortosa. Aquest extens apartat s'estructurarà en tres capítols, un primer dedicat a recopilar totes aquelles publicacions realitzades fins al segle XIX. Un segon, dedicat a aquelles realitzades en el marc del llarg segle XX, i per últim, un tercer capítol dedicat als últims estudis publicats, realitzats a inicis del segle XXI. Un cop acabat aquest extens apartat, s'exposaran les conclusions extretes després de comparar i analitzar les diferents fonts exposades. Tot intentant posar èmfasi en quins temes avui en dia encara resten oberts a la recerca.

Per realitzar aquest estudi s'utilitzaran principalment documents en format imprès i digitalitzats, com són els llibres i també, articles extrets de la premsa local i de revistes científiques especialitzades. Un material que s'ha aconseguit a través de consultar biblioteques i plataformes de digitalització de fons acadèmiques. Tot plantejant en tots els casos una visió objectiva, valorant la contribució que ha aportat cada estudi, tenint en compte el moment cronològic de la seva publicació.

Un cop presentat el tema, els objectius i el sistema metodològic que s'emprarà per a fer aquest treball acadèmic, cal entrar seguidament en el corpus d'aquest treball, tot iniciant-lo per la descripció de la seva història i de la seva arquitectura.

2. LA DESCRIPCIÓ DELS REIALS COL·LEGIS:

2.1. L'anàlisi històrica:

La història dels Reials Col·legis, comença l'any 1544, quan l'emperador Carles V decideix erigir aquest complex educatiu a la ciutat de Tortosa. Ara bé, s'ha de tenir en compte, que la seva localització en la ciutat no fou casual, sinó que es funden en un espai on des del segle XIV, ja hi havia establerta una residència pels lectors de la Seu de Tortosa, tasca portada a terme per la comunitat dominica.

Concretament l'any 1365, el bisbe de Tortosa Jaume d'Aragó, va decidir fundar un edifici dedicat exclusivament a acollir aquells individus que fossin nomenats pel col·legi catedralici com a Lectors de la catedral[1], plantejant un espai anomenat la Lectoria. Aquest espai fou ofert a l'orde dels dominics, ja que des de la primera meitat del segle XIII, els frares que executaven les tasques de predicació en la fe cristiana, com els que ostentaven els càrrecs de lectors, eren frares d'aquest mateix orde. Amb la construcció d'aquest edifici, es volia eliminar el costum que els lectors dominics haguessin de viure dins de la comunitat de canonges de la catedral. I a la vegada que fos un espai d'acollida i d'hospici per tots aquells frares dominics que viatjaven a Tortosa, procedents de Barcelona o de Tarragona. La proposta del bisbe tortosí, fou molt ben rebuda i acceptada per part del Pare Provincial d'Aragó d'aquest orde, el Mestre Fra Jaume Domingo.

Després de rebre l'aprovació dels dominics, el Bisbe i el Capítol Catedralici iniciaren els tràmits pertinents per aconseguir que el Lector de la Seu tingués casa pròpia. Per portar-ho a la pràctica, van aprofitar les oportunitats que els hi facilitava el llegat fet per Bartomeu Pons, ciutadà de Tortosa. El qual l'any 1362, havia deixat en el seu testament una renta anual de cinc-cents sous destinada a edificar en la riba dreta del riu, immediata al raval de la Creu i a poca distància de l'església de Sant Nicolau, una capella dedicada a sant Pere i sant Pau, que a la vegada servís de casa habitació pels Lectors de la Seu.[2] Tot i aquestes últimes voluntats, es va decidir finalment construir la

[1] El càrrec de Lector es creà en tota la cristiandat per ordre de la Santa Seu, després dels Concilis Ecumènics III i IV, on a través d'aquest càrrec es volia garantir la correcta proclamació i lectura de la paraula de Déu durant les celebracions eucarístiques en les catedrals. Però també per garantir el bon ensenyament de Teologia i de les Sagrades Escriptures als canonges d'aquestes institucions.

[2] ARRIBAS, J., «Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 57-58.

Lectoria dins de la ciutat, per evitar possibles inundacions en l'edifici a causa de les riuades generades habitualment en el riu Ebre. Les obres s'iniciaren l'any 1367, tot aixecant-se en un solà on abans hi havia un molí d'oli, situada prop de la muralla i en l'extrem de l'antic carrer Gènova, entre l'antiga porta de l'Olivar i la torre del Barranc. I l'any 1368, s'edificava annexada a la Lectoria, l'església de sant Pere i sant Pau.[3]

A través d'una carta enviada pel rei Jaume II, descoberta per J. Arribas i datada del 5 de juny de 1459, podem saber que en aquest període l'edifici ja era habitat per frares dominics. Concretament s'afirma que hi convivien pocs religiosos, fet que dificultava la correcta execució del càrrec de lector i a la vegada la predicació.[4] S'ha de dir, però, que a part d'aquesta carta, no tornem a tenir notícies rellevants d'aquest conjunt primitiu, fins a l'any 1521.

Any en el qual fra Baltasar Sorió apareix a la ciutat de Tortosa, considerat un personatge de gran rellevància històrica, ja que fou qui tingué la genial idea de convertir en col·legi dominicà la casa de la Lectoria. Idea que portà a la pràctica, tot invertint la seva hisenda, "*peculi particular*", en reparar la casa,[5] tot deixant-la com nova, ampliant la petita església, a més d'adquirir alguns patis situats en la zona immediata de la Lectoria, a més també d'augmentar el nombre de cel·les existents en la casa. Tot plantejant una reforma molt ambiciosa, però que es veié frustrada, fruit de la falta de recursos econòmics. Tot i aquest entrebanc, fra Sorió, continuà endavant amb la seva idea de crear el col·legi, tal com s'observa en la carta enviada al Pare Provincial l'any 1526, on demanava que li enviessin a Tortosa dos o tres religiosos estudiants, per ensenyar-los filosofia o teologia, els quals acolliria i mantindria a casa seva, i d'aquesta manera iniciaria l'etapa col·legial de la Lectoria. Això feu que l'any 1528, el capítol dominicà reunit a Cotlliure, acordés que la casa de la Lectoria de la Seu de Tortosa, es convertís en casa d'estudi, tot establint que l'any següent, el 1529, s'impartissin en ella les Arts i la Teologia, tot

[3] Tot i que no sabem del cert com devia ser la Lectoria, J. Vidal (2005) ha afirmat, que a través d'alguns documents conservats, es pot saber que ja cap a finals de l'any 1397, aquest edifici ja disposava de claustre i d'església, puix que el 9 de gener d'aquest any van signar-se unes capitulacions per a la construcció d'aquests, entre el lector de la catedral, que alhora administrava el convent, i el fuster tortosí Andreu Tranxer.

[4] ARRIBAS, J., «Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 59.

[5] Ja que a través d'una còpia de la butlla del papa Juli III, datada el 4 de juny de 1551, amb relació a la confirmació de la donació de la casa i de la capella al lector de la Seu, s'especifica que la casa es trobava en estat ruïnós, i que fra B. Sorió, la reedificà des dels fonaments.

dotant-la dels corresponents mestres o Lectors, a més d'estudiants a formar. A més, en el mateix any 1529, en el capítol celebrat a Pamplona, s'acordà que el col·legi tortosí, agafés com a model educatiu, tant de forma com de mètode, el del col·legi dominicà de San Gregorio de Valladolid. Una idea que quedà reafirmada en el capítol celebrat a Girona l'any 1530.[6]

Amb la transformació de la Lectoria a escola dominica, comportà un canvi de propietats de l'edifici, passant a ser una propietat dins de l'orde dels dominics. Tal com s'informa en l'Escriptura autoritzada pel notari Puigverd, del dia 28 de gener de 1534, on la propietat de la Lectoria passava del Capítol Catedralici al Pare Mestre Sorió.[7] En aquest mateix any, per influència del cardenal i bisbe de Tortosa Guillem d'Enkevoirt, que es trobava a Roma, recomanà el Col·legi tortosí al Papa Pau III, el qual el dia 26 de febrer de 1534, creà una butlla aprovant la creació del col·legi dominicà.[8]

Amb tot, en fra Baltasar Sorió, continuà la seva tasca de renovació i ampliació de la casa de la Lectoria convertida en col·legi, tot volent plantejar a priori, un edifici constituït per quatre ales amb un pati central. Davant d'una possible fallida econòmica que pogués acabar amb la seva empresa, decidí aprofitar la intenció de l'emperador Carles V de voler fundar a València un col·legi per educar als fills dels nous conversos, on s'invertirien 800 ducats subministrats pel bisbat. El frare, sabent que a Tortosa hi havia molts moriscos, de la mateixa manera que en tota la seva diòcesi, pensà que aquesta zona necessitava tant o més que València una institució que garantís la formació catòlica d'aquests conversos. I davant l'opció que el col·legi impulsat per ell exercís aquesta tasca, aquest es presentà davant de l'emperador l'any 1543, per oferir-li la seva institució i demanant-li que se li assignessin aquests 800 ducats, tal com s'havia de fer en el col·legi de València. Fruit de portar bones recomanacions subministrades per la família Boteller i pel Prelat Jeroni de Requesens, feu que Carles V rebés al frare, i que aquest es deixés seduir pel projecte d'aquest. Tot decidint que no només ajudaria a acabar la fàbrica del

---

[6] PASTOR, F.,«La Lectoría de la Seo y los Colegios Reales I», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 445, 1902, pàg. 1.

[7] Amb aquest canvi de propietat, s'estipulava que l'orde rebria del Capítol de Canonges la cessió de la casa de la Lectoria, sempre que es reservessin en el col·legi habitacions pels lectors de la Seu, i, a més, del pagament de 30 lliures valencianes. També es va concedir al Capítol el dret de nomenar cada set anys dos col·legials de l'orde.

[8] ARRIBAS, J., «Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 61.

col·legi de la Lectoria, sinó que n'impulsaria un altre de nou unit a aquest, on els fills dels moriscos trobessin instrucció i acollida en la fe catòlica.

Això feu que l'emperador ordenés la redacció i l'aprovació de la Reial Cèdula d'Erecció i Patronat dels dos Col·legis tortosins. Qüestió que quedà aprovada l'any 1544, tot arribant a Tortosa i a la congregació dominica la Carta d'aprovació reial, firmada a Valladolid per part del príncep d'Astúries Felip, governador general dels Regnes de la Corona d'Aragó.[9] En el següent document, s'ordenava al Pare Mestre Fra Baltasar Sorió i a Fra Joan Izquierdo, que es posessin d'acord amb el Bisbe i amb els Procuradors de la ciutat, per a la fàbrica i obra dels dos col·legis, tot dotant-los de tots els drets a l'hora d'adquirir terrenys de cases, patis i horts adjacents, per tal de poder portar a la pràctica aquesta gran empresa. A més s'estipulava que dels 800 ducats subministrats a la manutenció d'aquests dos col·legis, es designessin 300 al Col·legi de la Lectoria o de sant Domènec, i els 500 restants a la nova escola destinada als fills dels conversos.[10] A més s'afirmava:

«*Que se levante de planta el colegio de arriba, junto al que tenían comenzado los Dominicos, y que este se prosiga y ensanche hasta quedar terminado. Que concluidos los colegios sean Administradores del de nuevos convertidos el Obispo y Rector de Santo Domingo, conservando el Rey el Dominio y el patronato. Los administradores podrán elegir y admitir los colegiales hijos de nuevos convertidos de la Diócesis en número que lo permitan las rentas del colegio. Serán admitidos hijos de cristianos viejos, siempre que falten los de nuevos convertidos.* (...) *Finalmente que los dos colegios se denominen el de Religiosos, Real Colegio de Santo Domingo y San Jorge, y el otro Real Colegio de Nuevos Convertidos de San Matias y Santiago; que en los dos se pongan las armas reales dentro y fuera y que perpetuamente esten bajo la protección, custodia y salvaguarda real.*» [11]

Amb l'arribada del Pare Mestre Fra Juan Izquierdo en els col·legis, tot tenint la funció de ser el cooperador de fra Baltasar Sorió, es compraren cinc cases

[9] Document que serà firmat per part del príncep Felip, futur rei Felip II, fruit de l'absència de l'emperador Carles V en el moment de la seva firma i aprovació, ja que aquest es trobava a Itàlia lluitant contra les forces francòfones per terra i contra l'infidel turc per mar.

[10] Exigint a més, que cada quatre mesos, la institució havia d'informar al Bisbe i al Procurador de Tortosa sobre l'estat de les obres i de la seva economia, per tal d'assegurar que se seguia tot el que s'estipulava en el contracte de patrocini.

[11] PASTOR, F., «La Lectoría de la Seo y los Colegios Reales II», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 451, 1902, pàg. 1.

contigües al recinte dominic, amb la finalitat d'ampliar la seva àrea urbanitzable, i es començaren les obres d'ampliació i de construcció dels Reials Col·legis. En el cas del Col·legi de sant Maties i sant Jaume, les obres de construcció s'iniciaren a mitjans de març de 1545, tot acabant-se el dia 7 de gener de 1584. Tenint una duració de trenta-nou anys, tot havent-hi destinat un total de 14.545 lliures.[12] En un primer moment, aquestes obres havien de ser supervisades per fra Izquierdo, però el fet que fos prior al convent de Santa Caterina de Barcelona, provocà que aquesta tasca fos delegada a Mateu Curto, el qual surt referenciat en la documentació de l'època com a "*minister operum colegii Regii novorum* (...) *sub invocatione Santorum Jacobo et Mathie".*[13]

Fet que xoca amb la continuació de la construcció del Reial Col·legi de sant Domènec i sant Jordi, el qual a causa de falta de capital de manera continuada, feu que s'anés construint a terminis,[14] sempre sota supervisió de l'ancià Sorió; ja que amb les contribucions evocades pel monarca no foren suficients per acabar les obres,[15] les quals es posaren fi l'any 1607. En aquest sentit destaca que durant l'any 1576, fra Juan Izquierdo, ja com a bisbe de Tortosa, patrocinà la construcció d'una nova església annexada a aquest col·legi, tot substituint la petita esglesiola de sant Pere i sant Pau construïda l'any 1368. Per tal de construir-la, es contractà a Martín García de Mendoza[16] l'any 1584.[17]

Ja l'any 1600, el Papa Climent VIII atorgà als Reials Col·legis el privilegi de ser Universitat Pontifícia, fet que convertí aquest conjunt en un centre on els estudiants es podien formar i graduar en Arts i Teologia, on no només tindrien accés els col·legiats i els dominics, sinó també tothom qui volgués.

---

[12] Les obres del Col·legi de Sant Maties no s'interromperen en cap moment, les quals foren supervisades constantment pel rei Felip II a través de cartes enviades als arquitectes directors de les obres. Tot demostrant d'aquesta manera, el seu compromís amb el projecte, i les seves virtuts com a mecenes.

[13] ARRIBAS, J., «Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 66.

[14] PASTOR, F., «La Lectoría de la Seo y los Colegios Reales II», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 451, 1902, pàg. 1.

[15] A les aportacions de la corona se li han de sumar els estalvis subministrats per fra Baltasar Sorió, les pensions subministrades pel papa Pau III, les 43 lliures del llegat d'Isabel Bocli de Barret i les 30 lliures anuals que va prometre la ciutat, les quals arribaven de manera intermitent.

[16] PASTOR, F., «Los Reales Colegios, Rectores notables y sucesos más interesantes VIII», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 548, 1902, pàg. 1.

[17] GARCÍA HINAREJOS, D., «Martín García de Mendoza y la arquitectura del Renacimiento en la diócesis de Tortosa (1581-1615)», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 21.

S'ha de destacar que amb l'expulsió dels moriscos produïda entre els anys 1609 i 1610, el recinte passà de ser un espai de formació dels moriscos (Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties) i una universitat pontifícia (Col·legi de Sant Domènec), a ser exclusivament un recinte dedicat a la formació dels cristians vells tortosins i de la resta del territori.

Un dels primers moments foscos que va patir aquesta institució, fou durant el conflicte de la Guerra dels Segadors (1640-1652), que tot i que en un primer moment, la congregació dominica es mostrà defensora de la Corona hispànica, tot executant tasques de pacificació de les masses urbanes tortosines, tot utilitzant com a arma de persuasió la paraula de Déu i el Santíssim Sagrament.[18] No pogueren evitar la presa del recinte durant la invasió francesa, produïda durant el juliol de 1648, moment en el qual els Reials Col·legis foren saquejats per les tropes francòfones, tot emportant-se'n tot allò de valor que tenia aquesta institució, a més de generar una dispersió i desterrament dels dominics que l'habitaven. En conseqüència, tot el conjunt monumental dels Reials Col·legis foren convertits en caserna militar dels soldats francesos d'infanteria. Fet que provocà desperfectes en l'edifici, com per exemple, mutilacions parcials en els relleus reials del claustre de sant Maties i sant Jaume. La lleialtat cap a la corona hispànica mostrada per part d'aquesta institució durant la guerra, generà que l'any 1645, per ordre del rei Felip IV, fos designada Universitat Reial.[19]

També cal afegir, que anys més tard, concretament durant la guerra de Successió Espanyola (1701-1714), els Reials Col·legis foren convertits en hospital, per tal de donar acollida i serveis mèdics als ferits de guerra. Amb l'entrada de les tropes del rei Felip V de Borbó a la ciutat de Tortosa, provocà que la institució passés de ser un hospital a tornar a ser una caserna militar i un magatzem de municions. Però gràcies al Pare Lector Tomàs, el qual es trobava a la Cort de Madrid, va poder convèncer al monarca, tot obtenint un decret firmat el dia 10 de juny de 1714, dirigit al governador de la ciutat de

[18] La congregació dominica protegí les institucions i les personalitats tortosines que eren defensores de la monarquia hispànica. En aquest sentit, protegiren les cases de la família Miravall, de D. Onofre, dels Cabrera i del Doctor Robert, a més d'impedir el degollament de dos mil soldats del rei que es trobaven allotjats al Castell de la Suda. A més també impediren l'entrada de la turba al Convent de Santa Clara, varen protegir també la moneda del Rei de possibles saqueigs, a més del Veguer Don Basili Llop.

[19] PASTOR, F., «Colegios Reales, en la sedición y guerras de Cataluña VI», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 534, 1902, pàg. 2.

Tortosa, on s'afirmava: «*El Rey manda que V. E. haga restituir á los Rectores de los Colegios y Universidad del Orden de Predicadores de esta ciudad sus edificios que hasta ahora han servido de cuartel, para que vuelvan á continuar en ellos el culto divino y los actos literarios.*»[20] Aquesta ordre reial, va fer que el governador militar del moment, La Croix, retornés només l'església i el Col·legi de sant Maties i sant Jaume. El Col·legi de sant Domènec no fou retornat a l'orde dels predicadors fins a mitjans d'agost de 1715, quan es produí el canvi de governador.

Tot i això, l'any 1717, per ordre del monarca Felip V, es fundà la Universitat de Cervera, fet que provocà la suspensió i la prohibició de l'educació i de cursar graus superiors en tots els altres col·legis i universitats de Catalunya. Només permetent als col·legis de religiosos impartir la formació educativa en els interns dels seus convents.[21] Amb la suspensió del privilegi de poder impartir graus universitaris en els Reials Col·legis de Tortosa, causà que aquest conjunt només fos utilitzat com a convent de l'orde dominic. Tot sent desposseït de tots els títols aconseguits al llarg dels segles, a més de quedar en l'oblit la seva rellevància dins del territori.

En temps posteriors s'observa com aquest conjunt anà alternant la seva funcionalitat, de tornar a ser caserna militar i hospital durant la primera dècada del 1800,[22] a recuperar a partir del 1815 les seves funcions religioses. En la dècada del 1820, per ordre del bisbe Víctor Saez, el qual interessat que a Tortosa s'instal·lés un Seminari Conciliar, decidí que aquest fos establert en l'edifici del Col·legi reial de sant Maties i sant Jaume, tot establint que estigués dirigit pels religiosos de l'orde de predicadors de Sant Domènec. Qüestió que fou aprovada per reial decret en el desembre de 1824.

Aquesta mesura tingué poca durada, ja que en el marc de l'exclaustració del 1835, fruit de la Desamortització de Mendizábal, foren expropiats pel govern liberal de Madrid,[23] tot provocant que entre els anys 1854 al 1856, el Col·legi de Sant Maties fos utilitzat com a caserna de la milícia Nacional, ocupant totes les seves dependències, «*por pertrechos militares y atronando el*

[20] PASTOR, F., «La Lectoría de la Seo y los Colegios Reales IV», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 462, 1902, pàg. 1.
[21] *Ibidem.*
[22] VERGÉS, R., *Espurnes de la llar,* Tortosa: Impr. Querol, vol. II, 1909, pàg. 41.
[23] PASTOR, F., «La Lectoría de la Seo y los Colegios Reales V», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 474, 1902, pàg. 1.

espacio las estruendosas cornetas y cajas de la banda, así como la música del referido batallón que se reunía allí para actos de servicio»[24]. I que el Col·legi de Sant Domènec fos reutilitzat com a hospital, en el marc de la pandèmia de còlera de l'any 1865. Ja a finals del segle XIX, concretament l'any 1875, aquest serví de presó pels presoners carlistes, en el marc de la Tercera Guerra Carlina. A més de continuar funcionant com a caserna militar fins ben entrat el segle XX.[25]

A partir del 1865, el col·legi de dalt, tornà a ser Seminari de filosofia, fins a l'any 1868. Moment en el qual s'establí en ell l'Institut local de Segones Ensenyances, que continuà allà fins a l'any 1877. Moment en el qual el bisbe de Tortosa el destinà a ser escola de primeres lletres i filosofia per la joventut, anomenat Col·legi de sant Lluís. En aquest mateix sentit, també cal afirmar que a partir de l'any 1902, en l'església de Sant Domènec, s'hi establí les escoles nocturnes.[26]

Aquestes funcions atorgades als seus tres edificis, van seguir igual fins després de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), moment en el qual aquest conjunt tornà a recuperar les seves funcions religioses, per funcionar com a seu provisional per les monges clarisses, mentre que el seu convent de Tortosa, el de Santa Clara, s'estava restaurant.

Posteriorment, ja en la dècada del 1960, el conjunt dels Reials Col·legis, fou profundament restaurat, tot reconstruint parts destruïdes o que havien quedat molt afectades pels usos donats al llarg dels segles, com pot ser per exemple l'església de Sant Domènec o el claustre del Col·legi de Sant Jordi.[27] Això va permetre que a partir de l'any 1974, si intal·lés en tot el conjunt una delegació de la Universitat a Distància, la UNED. I que posteriorment, fos convertit en la seu de l'arxiu històric comarcal del Baix Ebre, a més de ser també la seu dels Serveis Territorials d'Ensenyament a les Terres de l'Ebre; i l'església funcionà

[24] PASTOR, F., «Descripción de los Reales Colegios XII», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 585, 1902, pàg. 1.
[25] BARRAQUER, D. C., *Las Casas de Religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, Barcelona: Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart, tomo II, 1906, pàg. 82.
[26] PASTOR, F., «Descripción de los Reales Colegios XII», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 585, 1902, pàg. 1.
[27] GARRIGA, J., *L'Època del Renaixement s. XVI. Història de l'Art Català. Volum IV.* Barcelona: Edicions 62, 1986. Pàg. 99.

FIGURA 2. El portal d'accés al pati exterior del Col·legi de sant Jaume i sant Maties.

FIGURA 3. La portalada d’accés al Col·legi de sant Jaume i sant Maties.

com a museu municipal, uns papers que avui en dia, en ple segle XXI, encara presenten.[28]

2.2. L'anàlisi arquitectònica:

Un cop explicada la seva història, cal procedir a la descripció arquitectònica del conjunt monumental dels Reials Col·legis.

Pel que fa primer al Col·legi de sant Jaume i sant Maties, erigit en el costat esquera del carrer de sant Domènec, s'hi té accés a través d'un pati elevat, fruit d'estar construït en un terreny irregular. Un pati que s'hi entra, per mitjà d'una porta d'arc de mig punt, adovellada, coronada per un frontó triangular i per l'escut unificat dels regnes de Catalunya i d'Aragó,[29] amb l'afegit d'una àguila bicèfala i de la corona imperial (fig. 2).

Dins d'aquest atri elevat, s'aixeca la monumental portalada d'entrada al mateix col·legi (fig. 3), platejada en tres cossos, tot adoptant una aparença com de retaule. Pel que fa al primer nivell, aquest està presidit per la porta d'accés, d'arc de mig punt, tot tenint en els seus corresponents carcanyols la representació de dos angelets en vol, els quals subjecten una espècie de trident amb un llibre. Aquesta es troba emmarcada per dues columnes corínties estriades, col·locades sobre pedestals, decorats amb panòplies; les quals sostenen un entaulament també d'ordre corinti. En el fris d'aquest entaulament, trobem en la zona central un medalló subjectat per àngels, on hi ha el cap d'un personatge banyut, que alguns autors l'han relacionat amb la representació de Moisès.[30] Al costat de cada columna hi ha unes pilastres on hi ha establerts la representació d'angelets, els quals en una mà porten un llibre i en l'altre fruits.

Sobre l'entaulament corinti, s'aixeca el segon cos, presidit per l'escut imperial de Carles V, fundador del col·legi; arrecerat sota un entaulament i un frontó triangular, sostingut per dues cariàtides. A banda i banda, s'hi col·loquen dues grans volutes ornamentals i dues esfinxs, les quals porten sobre els seus caps una espècie de peveters. Sobre el frontó, i seguint un ordre ascensional, s'aixeca el tercer nivell, presidit per dues fornícules

[28] ALTARRIBA, E.; BALUJA, C.; CURTO, M., *Els Reials Col·legis de Tortosa*, Barcelona: Columna-Tresmall, 1996, pàg. 14-15.

[29] Escut conformat per tenir les quatre barres de la casa comtal de Barcelona i per la creu de sant Jordi amb els quatre caps de moro, procedents del regne d'Aragó.

[30] REVILLA, F., «Un discurs simbòlic renaixentista en el Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties de Tortosa», *Boletín del Seminario de Estudios de arte y arqueología,* vol. LIII, pàg. 330-338.

empetxinades que contenen els dos patrons del centre: sant Jaume, vestit de pelegrí; i sant Maties. Tot tenint a més, a banda i banda, dos personatges d'aspecte herculesc, asseguts sobre tamborets. Finalment aquesta portalada és coronada per l'Àngel Custodi, patró de la ciutat de Tortosa.

Abans de comentar el seu interior, cal destacar que aquesta portalada s'adossa en un mur auster i sense cap particularitat artística, conformat per simples carreus ben tallats i regulars, de pedra arenosa procedent de Flix.[31]

Ja en el seu interior, destaca el seu pati, el qual presenta una planta quadrada amb un pou octogonal en el seu centre (fig. 4), tot sent envoltat per tres nivells de galeries superposades, cobertes amb embigats de fusta. Pel que fa primer a la planta baixa (fig. 5), aquesta està conformada per un total de 20 arcs de mig punt, sostinguts per 16 columnes i 8 semicolumnes, aquestes últimes adossades en els pilars cantoners; llises i muntades sobre pedestals ricament decorats amb relleus. Aquestes presenten uns capitells entre l'ordre dòric i corinti, ja que per la seva estructura semblen dòrics, però el fet de tenir quatre fulles d'acant situades en la zona de l'àbac, el fa també ser corinti.

Aquesta primera galeria és ornamentada amb setze relleus que representen rostres de jueus i moriscos (fig. 6), situats sobre les columnes. I també per la representació dels Evangelistes,[32] situats en les mènsules dels quatre angles interiors d'aquesta galeria (fig. 7).

Pel que fa a la galeria del primer pis (fig. 8), aquesta de la mateixa manera que la baixa, està conformada per 20 arcs de mig punt, subjectats per 16 columnes i 8 semicolumnes, les quals també seran de fust llis i erigides sobre pedestals inserits en l'ampit d'aquest pis, però en aquest cas presentaran capitells jònics. Uns capitells que tenen unes volutes molt aplanades, i mal posicionades, ja que aquestes no s'han situat en els laterals.

Aquest nivell es troba decorat a través de setze medallons amb caps esculpits situats en els seus carcanyols (fig. 9); que són la representació dels dotze Apòstols, dels profetes Elies i Enoc, a més de sant Joan Baptista i de

[31] Uns carreus que només són de recobriment, ja que l'interior dels seus murs són de maçoneria.

[32] Els Evangelistes són representats tot adoptant la seva condició zoomòrfica, alats i subjectant una cinta on s'inscriuen els seus corresponents noms. Tot sent distribuïts d'aquesta manera: sant Lluc en l'angle nord, sant Marc en l'angle est, sant Mateu al de l'oest i sant Joan al del sud.

FIGURA 4. El pati del Col·legi de sant Jaume i sant Maties.

FIGURA 5. Galeria baixa del pati de sant Maties.

FIGURA 6. Caps de personatges d'ètnia musulmana i jueva representats en els carcanyols de la galeria del nivell baix.

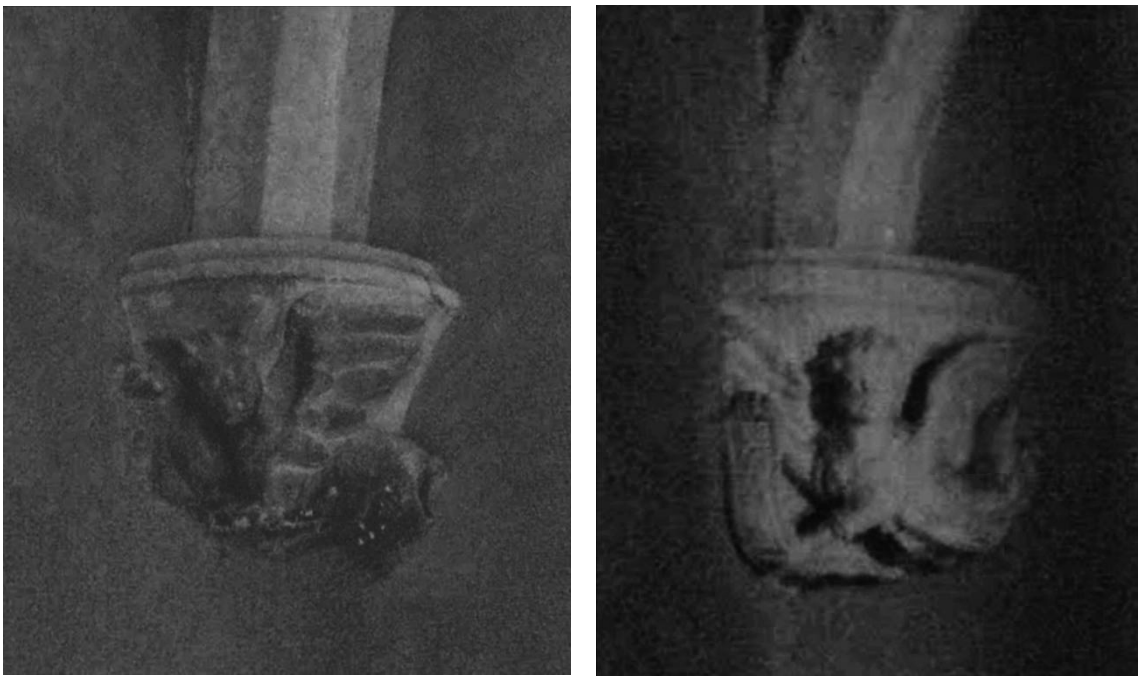

FIGURA 7. Detall de dues mènsules amb la representació dels Evangelistes.

FIGURA 8. La galeria d'ordre jònic del primer pis del pati de sant Maties.

FIGURA 9. Detall d'un dels caps al·lusius a sants i als Apòstols que ornamenten els carcanyols de la galeria del primer pis, en aquest cas és la representació de sant Pau.

sant Maties. Personatges identificables, ja que cada testa va acompanyada d'una inscripció on s'inscriu les primeres lletres del seus corresponents noms en llatí. Si comencen des de la galeria de llevant, trobem: a sant Felip, primer, ja que l'acompanyen les inicials "S. PHI."; aquest el segueix sant Andreu, ja que té la inscripció "S. AN."; seguit de sant Pau que porta les inicials "S. PA."; i per últim sant Pere, ja que té les lletres "S. PE.". En la galeria de ponent trobem la representació de sant Simó el Cananeu (S. SI.), de sant Judes Tadeu (S. THA.), de sant Jaume el Menor (S. IA.) i de sant Mateu (S. MA.). Aquesta sèrie s'allarga per la galeria nord, amb la representació de sant Tomàs (S. THO.), de sant Joan (S. IU.), de sant Jaume el major (S. IA.), el qual és caracteritzat tot portant el barret i els atributs al·lusius a la seva condició de pelegrí; i de sant Bartomeu (S. BA.). I en la galeria sud, trobem a sant Enoc (ENOH.), a sant Elies (ELIAS.), a sant Joan Baptista (S. IUB.) i a sant Maties (S. MA.).

A més, els quatre angles d'aquesta galeria, es troben ornamentats amb quatre caps humans de gran volumetria, amb les galtes inflades i en actitud de bufar (fig. 10), que s'han interpretat com la representació dels quatre vents, els quals són: Bòreas o Tramuntana, el vent del nord; Notos o Migjorn, el vent del sud; Euros o Llevant, el vent de l'est; i Zèfir o Ponent, el de l'oest.

Pel que fa al fris que es desenvolupa al llarg de l'ampit d'aquesta galeria, s'ha d'afirmar que en ell hi ha esculpits els reis i reines de la Corona d'Aragó (fig. 11). Els quals es troben establerts dins de tres fornícules, separades per columnetes jòniques, tot tenint a l'esquerra el rei,[33] a la dreta la reina, i al mig els seus corresponents escuts heràldics,[34] a més de les seves corresponents inscripcions identificatives. Aquesta sèrie comença per la figura de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona; i la seva esposa Peronel·la d'Aragó, monarques que amb el seu enllaç uniren els regnes d'Aragó i Catalunya. Aquest cicle continua amb el rei Alfons II i la seva esposa Sancha; seguit del

[33] Uns reis barbuts i amb bigoti, els quals porten guants i subjecten un ceptre, tot sent coronats amb la corona reial o en alguns casos l'imperial; i portant un collar, que a partir de Carles V, esdevé el toisó d'or. Tot i això, també cal destacar algunes excepcions, com és el cas de Ramon Berenguer IV, el qual vesteix un barret amb una ploma, ja que mai fou rei; i en comptes de ceptre porta una espasa. Arma que també és establerta en les representacions de Carles V i de Felip II. També es destacable que el rei Alfons III, a part de portar un ceptre, també subjecta un llibre.

[34] Un escut que sempre ve marcat per tenir en el costat dret, les quatre barres de la casa d'Aragó; i en la part esquerra, s'omple o no, amb les armes heràldiques de la seva corresponent muller, no sempre representats de manera encertada, tal com passa en els blasons de Maria de Castella i de Marta d'Armanyac.

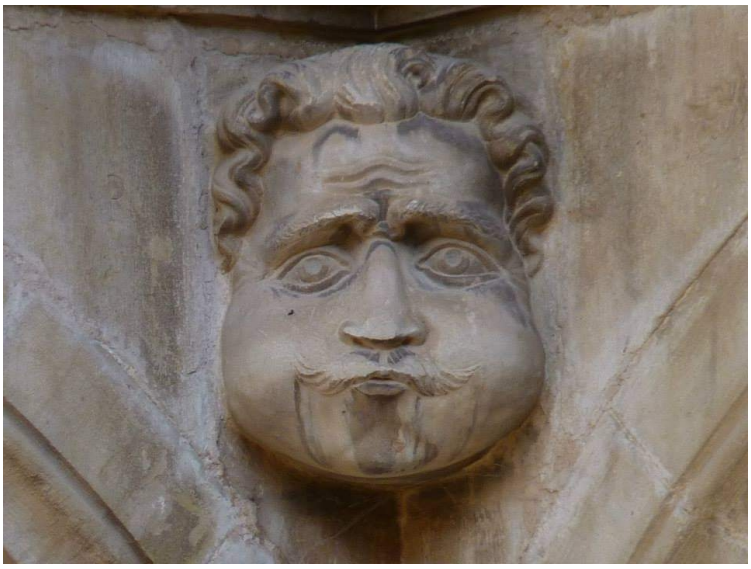

FIGURA 10. Detall de la personificació dels vents que ocupen els quatre angles de la segona galeria del pati de sant Maties. Fotografia de Xavier Grau, 2013.

FIGURA 11. Detall del fris reial de l'ala nord del pati de sant Maties, on hi ha representat l'emperador Carles V i la seva esposa Isabel de Portugal.

FIGURA 12. Detall de la inscripció dedicada al comte Ramon Berenguer IV que presideix el fris reial del pati de sant Maties.

FIGURA 13. L'última galeria del pati de sant Maties.

FIGURA 14. Façana del col·legi de sant Domènec i sant Jordi.

rei Pere II i la seva esposa Maria de Montpeller; també per Jaume I el Conqueridor i la seva segona esposa Violant d'Hongria, i pel rei Pere III el gran i la seva esposa Constança de Sicília. El fris continua en l'ala sud, amb la representació del rei Alfons III el Liberal i la seva promesa-esposa Leonor d'Anglaterra, la qual no porta ceptre, ja que aquesta morí abans de contraure matrimoni. Seguidament es representa el rei Jaume II el Just i la seva consort Blanca d'Anjou; seguit d'Alfons IV el Benigne i la seva esposa Teresa, filla dels comtes d'Urgell. Aquests són continuats pel rei Pere IV el Cerimoniós i la seva tercera esposa Elionor de Sicília; i tanca aquesta ala, el rei Joan I el Caçador i la seva esposa Matea o Maria d'Armanyac. Aquest cicle és continuat en la galeria oest, on en primer lloc es representa al rei Martí l'Humà i la seva esposa Maria de Luna; seguit del rei Ferran d'Antequera i la seva esposa Leonor d'Alburquerque; tot continuant pel rei Alfons V el Magnànim i la seva esposa Maria de Castella; a més del rei Joan II i la seva esposa Joana Enriquez. Es tanca aquesta galeria amb la representació de Ferran II d'Aragó i la seva esposa Isabel de Castella, els anomenats "Reis Catòlics". I pel que fa a la galeria nord, trobem la representació del fundador d'aquests col·legis reials, l'emperador Carles I d'Espanya i la seva esposa Isabel de Portugal, representats tot portant la corona imperial. Seguidament s'esculpeix a Felip II i la seva esposa Anna d'Àustria; seguit de Felip III i la seva esposa Margarita; i per últim un quart rei i una reina, dels quals els seus noms no s'expressen, però que per línia successòria haurien de ser Felip IV i la seva esposa. Tanca el fris d'aquesta galeria, una inscripció dedicada al comte Ramon Berenguer IV (fig. 12), la qual afirma: «ECCE BERENGARIUS SPLENDENS ARAGONIS ORIGO REGUM HUJUS VIDEX MAXIMUS URBIS ADEST. BARCINO QUEM COMITEM, VIDIT CATALONIA REGEM, NOMINE TURCA TREMIT DUM RAYMUNDE TUO».[35]

Per últim cal parlar de la tercera galeria (fig. 13), conformada per 40 arcs rebaixats, sostinguts per 36 columnes i 8 semicolumnes d'ordre toscà. Una galeria que per les seves característiques més gòtiques que renaixentistes, pot semblar un afegit posterior, però s'ha de destacar que la seva

[35] Una inscripció que es tradueix: "Vet aquí l'arrel il·lustre d'Aragó: Berenguer. D'entre els Reis, és el gran llibertador de la ciutat. Era comte a Barcelona i Catalunya el veu Rei. Davant del teu nom, encara tremolen els turcs, Ramon".

estructuració ve marcada per la meitat de la llum dels arcs del primer i del segon nivell d'aquest claustre, conformant un tot molt ben proporcionat.

Un cop descrit el Col·legi de sant Maties, cal comentar a continuació la portalada del Col·legi de sant Domènec i sant Jordi (fig. 14), l'única part d'aquest edifici que encara conserva el seu aspecte original (fig. 15).[36] Aquesta està conformada per una porta d'arc de mig punt, la qual està flanquejada per dues grans columnes d'ordre toscà, adossades i erigides sobre pedestals, les quals sostenen un entaulament també toscà. En els seus carcanyols trobem l'escut de l'orde dels dominics, conformat per vuit girons de colors blancs i negres, col·locats de manera alternada, tot tenint una creu florençada al centre. És destacable també la inscripció que presideix el seu fris, que afirma: «DOMUS SAPIENTIAE»[37]. Tot sent coronada per l'escut imperial de Felip II, a més de tenir a banda i banda dos nínxols buits, que en un origen haurien contingut les escultures dels sants patrons d'aquesta institució, sant Domènec i sant Jordi. Aquesta portalada és conclosa amb un frontó triangular, ornamentat amb relleus de caps d'angelets, i amb tres sols radiants en els seus tres angles.

Tanca el conjunt dels Reials Col·legis, l'església de sant Domènec, edifici que destaca tant pel seu interior com per la seva portalada. Pel que fa a la seva façana (fig. 16), l'element més rellevant és la seva monumental porta d'accés, conformada per dos cossos coronats per un gran escut del bisbe fra Juan Izquierdo. El primer cos està presidit per la porta d'accés, de mig punt, la qual és emmarcada per una arquivolta decorada per una cadena d'angelets. A dreta i a esquerra d'aquesta, s'aixequen un parell de columnes de capitell jònic, amb fust estriat i muntades sobre pedestals; entremig d'aquestes s'hi col·loquen un total de quatre nínxols empetxinats, dos per costat. Que es creu que en un origen haurien contingut les escultures dels Evangelistes. En els carcanyols de la porta, hi ha dos medallons que contenen la representació de sant Pere i sant Pau.

[36] No sabem com devia ser el seu interior ni el seu claustre en un origen, ja que els usos que tingué en temps posteriors el transformaren del tot, l'única referència que tenim sobre l'aspecte del seu claustre, és la feta per Barraquer (1906) que ens informa que aquest estava constituït per tres nivells de galeries d'arcs ogivals, sostinguts per pilars i columnes d'ordre toscà, tot ell fet de maó, material que donava un aspecte pobre a tot aquest espai.

[37] Una inscripció que es tradueix: "Casa del saber".

Sobre el primer entaulament, s'aixeca el segon cos, que està format per cinc fornícules, on quatre d'elles contenen una figura escapçada, les quals haurien contingut les representacions de sant Tomàs d'Aquino, de sant Pere Màrtir, de sant Domènec, de sant Ramon de Penyafort i de sant Vicenç Ferrer.[38] Sobre aquests nínxols, destaca un segon entaulament, on en el seu fris es pot llegir: «QUAN TERRIBILIS EST LOCUS ISTE. NON EST ALIUD HIC NISI DOMUS DEI ET PORTA CAELI»[39]. Aquest entaulament sosté un frontó rodó partit, on s'hi ha inserit l'escut del bisbe Izquierdo subjectat per dos àngels, establert dins d'un guardapols on hi ha la inscripció commemorativa de la seva construcció: «*AÑO 15/85/ ACABOSE A LOS DEZISIETE DE SEPTIEMBRE*».

Un cop descrit la seva portalada, cal destacar el seu interior (fig. 17), conformat per una nau amb murs de polits carreus de pedra, sense creuer, amb capçalera poligonal, amb quatre capelles per costat i cor elevat, tota ella coberta amb volta de creueria, dels quals els seus nervis conflueixen en diminutes claus ricament decorades.[40] Unes característiques que l'apropen més a un edifici propi de l'art gòtic, que del renaixentista, ja que en ella no hi haurà rastres ni d'arcs de mig punt ni de voltes de canó. També cal destacar que a davant del seu presbiteri, trobem dues tombes: la del bisbe fra Juan Izquierdo i la de l'eminent Baltasar Sorió, els dos dominics responsables de la construcció del conjunt dels Reials Col·legis de Tortosa (fig. 18).

Pel que fa primer a la làpida del bisbe Izquierdo, aquesta està conformada per la representació del jacent en relleu, vestit amb l'hàbit dominicà, amb la mitra i el bàcul. Als peus, s'hi representa el seu escut, acompanyat de la següent inscripció: «QUI SUMA CUM LAUDE/SUI BIS REXIT HABENAS ORDINIS ANTISTEQUA FUIT DERTOSE ET EGE(NIS PERFUGIUM FRATIS

[38] Una hipòtesi formulada, ja que les escultures que es conserven en les quatre fornícules, tot i estar decapitades i mutilades, encara presenten qualitats suficients per poder ser identificades. En aquest sentit, primer destaca sant Pere Màrtir, identificat ja que vesteix l'hàbit dominicà, tot portant una palma a la dreta i a l'esquerra un llibre tancat, a més de tenir sobre el pit l'empunyadura d'una espasa que portaria clavada. En segon lloc, sant Domènec, ja que amb la mà dreta subjecta un lliri i a l'esquerra porta un llibre obert, a més se li ha d'afegir, que a la zona baixa d'aquesta escultura, queden restes d'un gosset i de flames, procedents de la torxa que portaria a la boca. En tercer lloc, la que representaria sant Vicenç Ferrer, ja que de la mateixa manera que les dues escultures anteriors, vesteix l'hàbit dominicà, tot portant un llibre tancat. I per últim, sant Ramon de Penyafort, el qual subjecta en una mà una caseta.

[39] Una inscripció que es tradueix: "Quan imponent és aquest lloc!; Aquí no hi ha res més que la casa de Déu i la porta del cel".

[40] Unes claus que conten la representació de la Verge Maria amb Crist infant al braç, de sant Domènec, de sant Jordi i també l'escut de les barres de Catalunya.

RECUBANT H)IC OSSA IOANNIS IZQUIERDI FELIX ANIMUS MIGR(AVIT) OLIP(UM)/ OBIIT 30 SEPTEM. 1585».[41]

Pel que fa a l'altra tomba, la de fra Baltasar Sorió, aquesta també posseeix la representació en relleu del jacent, vestit amb l'hàbit dominicà, tot tenint el seu cap recolzat sobre un coixí, on hi ha establert un llibre obert amb la inscripció: «IBI E. LI/TERATUS/ ET LEG/IS VDA./PONDERA/TOR AC/PARVU/LOR. DO/CTOR: E/SAV./33».[42] Aquesta es conclou amb una altra inscripció, aquesta en clau honorífica, situada en la zona dels seus peus, que afirma: «HIC EMR. BALT. SORIO ORIGE/NE DOC. E. MOARCHA SEDIS AE. LECTOR COLLEGII HIUS. FUNDA/TOR; OBIIT CE...TNAUS 27 SEPTEBRIS AO. 1557».[43]

Per posar el punt i final a aquest capítol, només cal afegir, que alguns autors com per exemple Sebastián[44] o Revilla,[45] han interpretat tota la decoració escultòrica dels Reials Col·legis com a una evocació a la funció educativa i de difusió del coneixement cristià que exercia aquest centre des de la seva fundació. Tot entenent aquest conjunt com un gran temple dedicat a contenir i preservar el saber cristià.

Un cop dit això, a continuació, cal passar a l'anàlisi de la bibliografia artística que se li ha dedicat al llarg dels segles a aquest monument.

---

[41] Una inscripció que s'ha traduït de la següent manera: "El que va regir per dues vegades l'orde, d'un model exel·lent, i va ser Bisbe de Tortosa, refugi dels pobres, Fra Joan Izquierdo, té els ossos aquí; l'ànima, feliç, se'n va anar al cel. Va morir el 30 de setembre del 1585".

[42] La qual es tradueix: "Aquí està l'erudit, i el que sospesa les paraules de la Llei, i el doctor dels infants." La qual s'ha interpretat com una lauda que busca respondre a la pregunta plantejada per Isaïes en el salm 33, 18, on es diu: "*On està el executor?, On està el pensador."*

[43] La qual tot i el seu estat molt degradat, es pot llegir: "Aquí jau el Molt Reverent Baltasar Sorió.... Lector d'aquesta Seu; fundador d'aquest col·legi; acèrrim defensor de la fe. Va morir centenari el 27 de setembre de l'any 1557".

[44] SEBASTIÁN, S., *Arte y Humanismo*, Barcelona: Cátedra, 1978, pàg. 178-180.

[45] REVILLA, F., «Un discurs simbòlic renaixentista en el Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties de Tortosa», *Boletín del Seminario de Estudios de arte y arqueología,* vol. LIII, pàg. 330-338.

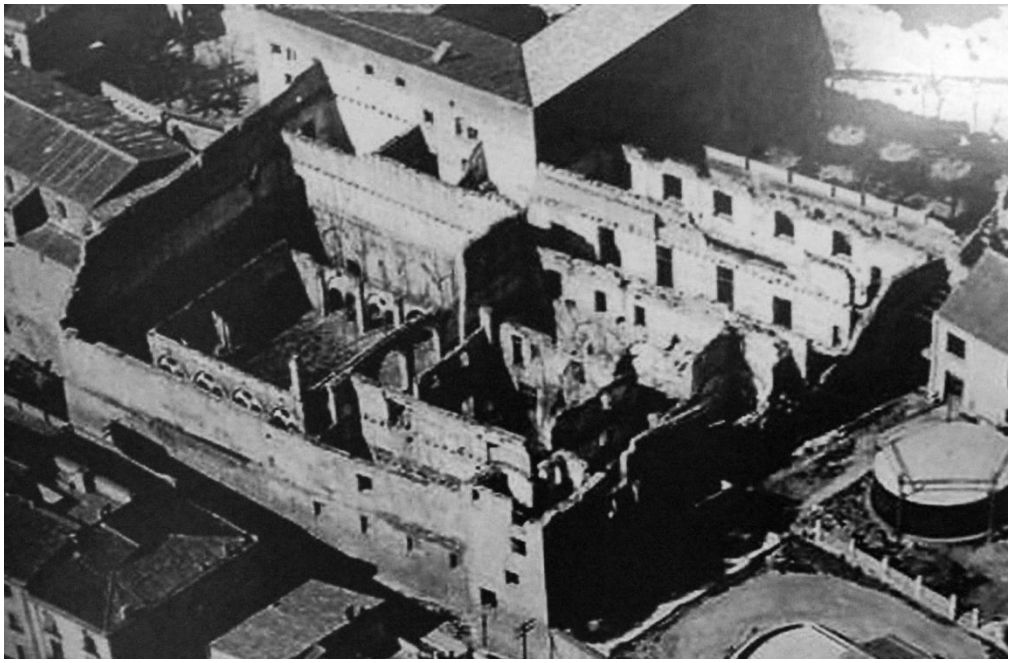

FIGURA 15. El col·legi de sant Jordi i sant Domènec en estat ruïnós abans de la reconstrucció de l'any 1960.

FIGURA 16. Façana de l'església de sant Domènec.

FIGURA 17. Detall de les voltes de l'interior de l'església de sant Domènec.

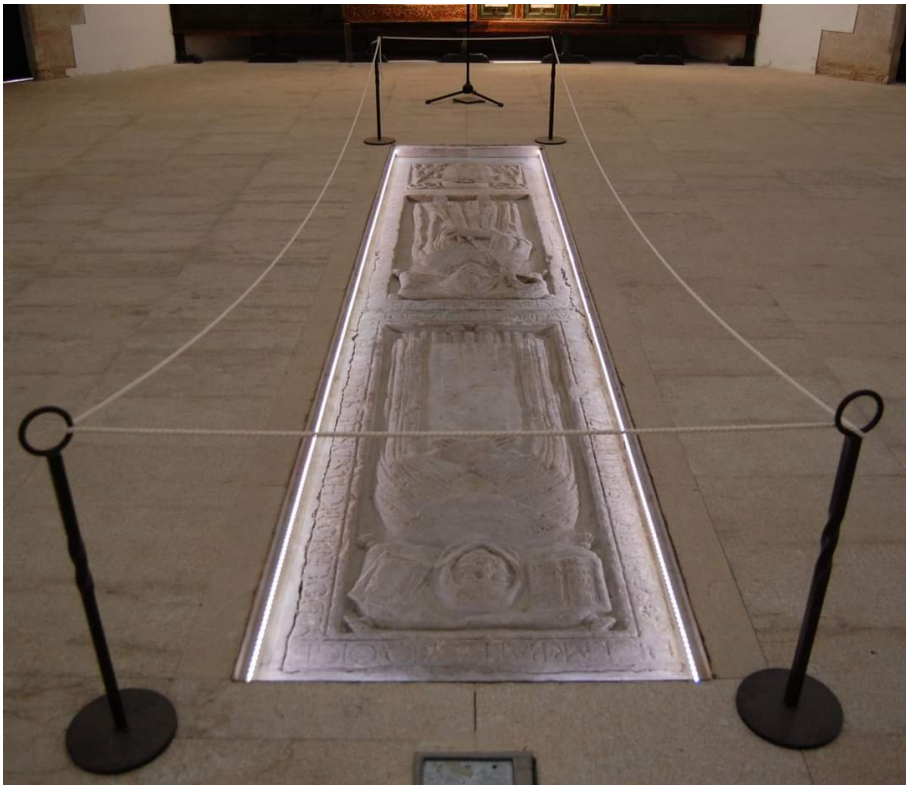

FIGURA 18. Les làpides de les tombes de fra Baltasar Sorió i de fra Juan Izquierdo.

3. L'ESTAT DE LA QÜESTIÓ SOBRE ELS REIALS COL·LEGIS DE TORTOSA:

La bibliografia que se li ha dedicat als Reials Col·legis de Tortosa amb relació a la seva fortuna artística al llarg dels segles, no ha sigut molt extensa, però s'observa com aquesta ha augmentat recentment, sobretot durant els segles XX i XXI. Tot dedicant-los menció especial dins de la premsa local tortosina, dels quals destaquen setmanaris com *El Ebro* i *La Voz del Bajo Ebro;* també en manuals sobre l'art català, valorant en alguns casos només la seva arquitectura i no l'escultura, o sinó a l'inrevés; i també en llibres de viatges, on destaquen els escrits per Antonio Ponz, Gaietà Barraquer, i sobretot el d'Elies Tormo, l'any 1923. A més també, de ser anomenats en llibres sobre la història de Tortosa i en articles científics dedicats exclusivament a parlar d'ells, dels quals destaquen els escrits per Josefina Arribas i Dolores García Hinarejos. Tot i això, s'observa que a hores d'ara, aquest no és un monument amb gran rellevància internacional, per aquesta raó, les fonts que s'ha publicat sobre el tema i que alhora s'han emprat per a la realització del seu estat de la qüestió, són principalment publicacions d'origen català i espanyol.

Per comentar en profunditat la seva bibliografia artística, a continuació es desenvoluparan tres capítols on es buscaran recopilar seguint un ordre cronològic, les principals fonts escrites i publicades sobre aquest conjunt.

3.1. La bibliografia artística d'entre els segles XVI i XIX:

En aquest primer apartat, es buscarà englobar i analitzar totes aquelles fonts escrites que es varen publicar entre els segles XVI i XIX, sobre aquests col·legis. Per començar, s'ha de dir que aquest apartat no serà molt extens, fruit principalment per la manca de bibliografia realitzada sobre aquest tema en aquest llarg període, cosa que a mesura que avancem en el temps canviarà, tot tenint el seu auge, com ja hem dit, entre els segles XX i XXI.

La primera font publicada on es parla de manera explícita sobre la construcció dels Reials Col·legis és en l'obra de Cristòfol Despuig, publicada l'any 1557, titulada *Los Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa.*[46] Un

[46] DESPUIG, C., *Los Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa.* Edició a cura d'Eulàlia Duran. Barcelona: Curial, 1981, pàg. 133. On s'afirma:

document on s'afirma que a Tortosa s'estan construint dos col·legis sota patrocini reial, un dedicat a instruir als cristians convertits de la religió musulmana i un altre, per a impartir teologia i ciències. Una referència que malauradament, ens aporta molt poca informació sobre aquest monument, en aquest sentit Despuig només ens informa dels futurs usos que tindran aquests, i el fet de ser una institució patrocinada per la corona hispànica. A partir d'aquí, ja no aporta cap més informació sobre aquest conjunt, tot ometent la seva arquitectura, la personalitat que incentivà les obres, l'artífex de la seva traça, a més dels mestres artesans que hi varen treballar. Despuig ens planteja una informació que sí que ens pot servir per establir que l'any 1557 ja s'estaven construint aquests col·legis, però a la vegada destaca per ser una referència de gran ambigüitat informativa del conjunt.

No tornem a trobar cap més referència bibliogràfica rellevant amb relació als col·legis tortosins, fins a l'any 1758, amb l'obra d'Antonio Ponz, titulada el *Viage de España, en que se da noticia de las cosas mas apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella,*[47] on en el seu volum tretzè, ens aporta per primera vegada una descripció d'aquest monument. Tot iniciant la seva descripció per l'església de Sant Domènec, la qual és explicada de manera molt breu, tot posant el seu ull tant en la seva monumental portalada, com en el seu interior. Pel que fa primer a la seva porta, l'autor destaca les quatre columnes d'estil jònic que la presideixen, els quatre nínxols situats en els seus corresponents intercolumnis, les cinc fornícules amb escultures que té aquesta en el seu segon cos, i l'escut d'armes flanquejat per dos nens que la corona. A partir de la informació aportada per Ponz, s'observa com aquest no ha volgut entra en cap més detall que no sigui descriure allò que es pot percebre a simple vista. Tot deixant de banda una possible identificació dels sants representats en la portalada o de l'heràldica de l'escut que presideix aquesta, ni tampoc el plantejament d'una possible autoria.

La descripció prossegueix tot comentant l'interior del temple, del qual només se centra en el retaule major que el presidia, el qual és qualificat de modern, i

---

«[...] *mirau los col·legis reals que en Sent Domingo se fabriquen, lo hu per instruir los fills dels nous christians convertits de la secta maomètica, y l'altre per a llegir theologia y altres sciències, qu magnífica obra és*».

[47] PONZ, A., *Viage de España, en que se da noticia De las cosas mas apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella.* Madrid: Joanchis Ibarra Impresor de Cámara de S. M., 1758, Tomo XIII, pàg. 155-156.

ordenat per sis columnes corínties en el primer cos i dos en el segon. Sense aportar cap més informació, ni cap detall descriptiu amb relació al temple del recinte dominic, l'autor passa directament a descriure la portalada del Col·legi de Sant Maties i Sant Jaume. La qual és descrita tot dient només que té dues columnes corínties qualificades de "*varias labores",* i que en els carcanyols del seu arc hi ha representades les figures d'angelets. L'autor també comenta el seu coronament, conformat per l'escut d'armes de Carles V, les estàtues de sant Maties i sant Jaume, com a patrons del col·legi; i també per la figura d'un àngel que presideix aquesta construcció. Tot qualificant el seu treball escultòric de la següent manera: «(...) *todo esto tiene delicadeza, y regularidad, y se manifiesta executado en tiempo de dicho soberano* (Carles V)».[48] Aquesta afirmació és molt rellevant i destacada, ja que és un dels primers autors que s'atreveix a establir una datació aproximada amb relació a la construcció d'aquests Reials Col·legis. Concretament Ponz pensa que es varen realitzar durant el regnat de l'emperador Carles V, una hipòtesi fonamentada pel fet que en la façana hi hagi l'escut d'aquest monarca, tot establint la seva construcció entre els anys 1516 i 1556. Una hipòtesi que no anava pas mal encaminada, tal com s'ha pogut observar en la història de l'edifici.

Aquest autor, continua la seva descripció del conjunt, tot destacant el claustre del Col·legi de sant Maties, el qual és qualificat de magnífic. Sobretot pel fet que fos conformat per tres cossos de vint arcs en total, superposats en altura, i molt ben delimitats gràcies a utilitzar un tipus de columna d'ordre diferent per cada pis, utilitzant l'ordre dòric en el primer, i després el jònic. Demostrant d'aquesta manera l'interès que tenia l'autor del text per l'art d'arrel clàssic i també per l'arquitectura harmònica.

A part de valorar la seva arquitectura, Ponz també destaca l'escultura que ornamenta aquest espai, descrivint primer l'establerta en l'ampit de la galeria del segon cos. Que segons l'autor, es identificada com una sèrie de medallons fets en pedra i amb caps al natural, on hi ha representats els sobirans que ha tingut la ciutat de Tortosa des de l'últim comte de Barcelona i príncep d'Aragó, Ramon Berenguer; fins a Felip IV. Tot destacant a més, la

[48] PONZ, A., *Viage de España, en que se da noticia De las cosas mas apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella.* Madrid: Joanchis Ibarra Impresor de Cámara de S. M., 1758, Tomo XIII, pàg. 155-156.

inscripció en llatí que conclou aquest fris, qüestió que cap altre autor se n'havia fet càrrec. Aquesta és només transcrita,[49] sense plantejar cap traducció, ni tampoc cap aclariment amb relació a quin paper exercia dins la decoració escultòrica d'aquest claustre.

Amb relació a aquest mateix tema, Ponz també afegeix que en els carcanyols del segon cos d'aquest, es veuen caps esculpits, que serien representacions ideals d'herois, els quals són qualificats d'aquesta manera: «*aunque esta escultura no tiene mérito particular, hace buen efecto aquel parage, y conserva la memoria de grandes Príncipes*».[50]

Tot i que Ponz és un dels primers autors que parla de manera més extensa sobre el complex educatiu de Tortosa, la seva anàlisi no és del tot completa, ja que en cap cas es parla en profunditat de l'arquitectura de l'església de sant Domènec, ni tampoc de la porta d'accés i del claustre del Col·legi de Sant Domènec. Això se li ha d'afegir que tampoc realitza una minuciosa descripció de tota l'escultura del Col·legi de sant Maties.

A part de no comentar tots els edificis que conformen els Reials Col·legis, també se li ha de sumar que Ponz, de la mateixa manera que Despuig, tampoc parlarà ni d'autories, ni de mestres que hi treballaren. Però tot i això, s'aporta una novetat, el fet de donar-los una datació prou ben fonamentada, establint el moment de la seva construcció en temps de l'emperador Carles V, una afirmació que va en sintonia amb la informació ja aportada per Despuig.

També cal afegir, que el fet que Ponz hagi parlat d'aquests col·legis, i en concret del Col·legi de sant Maties i sant Jaume; en la seva obra, comporta que en aquesta època ja es començava a donar un cert interès i valor patrimonial cap aquest monument, fruit de la seva arquitectura singular, establint-lo com a lloc de visita obligada a part de la catedral tortosina.

Ja entrats al segle XIX, concretament l'any 1884, surt publicat una obra de tipus enciclopèdica dedicada a contenir a través de 27 volums els principals monuments d'Espanya, titulada *España, Sus Monumentos y Artes, Su Naturaleza é História.*[51] On en el seu volum segon dedicat als monuments de

---

[49] «*Ecce Berengarius Splendens Aragonis origo regum hujus videx maximus urbis adest. Barcino quem comitem, vidit Catalonia Regem, nomine Turca tremit dum Raymunde tuo*».

[50] PONZ, A., *Viage de España, en que se da noticia De las cosas mas apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella.* Madrid: Joanchis Ibarra Impresor de Cámara de S. M., 1758, Tomo XIII, pàg. 156.

[51] PIFERRER, P.; PI MARGALL, F., *España, Sus Monumentos y Artes, Su Naturaleza é História. Catalunya.* Barcelona: Editorial de Daniel Cortezo y C. A., 1884, Tomo II, pàg. 544-545.

Catalunya, escrit per Pau Piferrer i Francesc Pi Margall, apareixen comentats els Reials Col·legis de Tortosa. Un comentari que va acompanyat per un dibuix a ploma del claustre de sant Maties, que a criteri personal, penso que és una de les primeres explicacions històriques i artístiques més completes fetes sobre aquest conjunt, dins d'aquest marc històric.

Primer de tot, en aquesta obra s'afirma que aquests col·legis es varen realitzar sota voluntat de fra Baltasar Sorió, el qual volia convertir el recinte que posseïa l'orde dels dominics en escola, tasca que es pogué portar a la pràctica gràcies al mecenatge de l'emperador Carles V, una informació que com ja s'ha dit en l'apartat històric fou així, seguint la hipòtesi anteriorment afirmada per Antonio Ponz.

A part d'establir un context per entendre el perquè de la seva construcció, en aquest escrit també es realitza un estudi parcial de la seva arquitectura, aquesta, però, només se centra en el recinte de sant Maties i sant Jaume. El qual s'afirma que la seva arquitectura, sobretot l'observable en la seva façana i claustre, deriven de l'arquitectura renaixentista italiana de la zona de la toscana. Tot tenint l'afegit ornamental del grotesc, que en el text és denominat com a estil plateresc.

Piferrer i Pi Margall, en aquesta obra només analitzen en profunditat l'espai del claustre. Amb relació a aquest, el primer que afirmen, és que la tercera galeria, és un element afegit, realitzat en temps més recents, un plantejament que cap autor anteriorment l'havia formulat, però que a la llarga fou acceptat per tothom. D'aquesta manera, aquests establiran que només s'han de considerar com a obres del segle XVI, les dues primeres galeries, aquelles que com ja havia dit Ponz, estaven conformades per columnes de caràcter classicitzant. És curiós, com Piferrer i Pi Margall, en aquesta anàlisi no parlen dels ordres que evoquen les columnes i els capitells de cada pis.

Tot i que no s'identifiquen els ordres de les columnes, sí que s'enumeren els elements escultòrics que hi ha en aquest pati. Primerament es destaquen els relleus situats sobre els capitells de les columnes del nivell baix i de les del pis principal, els quals són descrits com a medallons amb caps. Una decoració que malauradament no és tractada amb més profunditat per part d'aquests. El comentari prossegueix amb la descripció dels motius escultòrics de l'ampit de la galeria principal, tot afirmant que en ell s'hi representen en

bust els reis d'Espanya, amb ceptre i corona, dins de nínxols i amb els seus corresponents escuts d'armes. A més, aquest comentari del claustre, es conclou tot afirmant: «*el conjunto ofrece un aspecto muy artístico y suntuoso, sin fárrago de ornamentación.*»[52]

És curiós com Piferrer i Pi Margall, al descriure aquest pati, no identifiquen els monarques representats en l'ampit de la galeria principal, ni tampoc destaquen la inscripció que hi ha en aquest. Tot plantejant una descripció d'aquest espai, que comparada amb la realitzada per Ponz, resulta ser molt pobre. A més, tampoc es busca donar una explicació a allò que evoquen els caps representats en els carcanyols, ni a la decoració escultòrica en un conjunt. De la mateixa manera no es parla ni de l'arquitectura de l'altre col·legi ni de l'església.

Tal com passa amb els altres dos autors anteriorment mencionats, aquí tampoc no s'estableix cap possible autoria amb relació a la realització de la traça del conjunt, ni de l'artífex de la decoració escultòrica.

Un cop dit això, cal subratllar un altre autor que també parla sobre els Reials Col·legis en aquest context, aquest és Vicente de la Fuente, dins de la seva obra *Historia de las Universidades y establecimientos públicos de enseñanza en Espanya,*[53] publicada l'any 1885. Aquest autor parla d'aquests col·legis en aquest llibre, ja que com s'ha dit en l'apartat històric, el conjunt tortosí fou universitat a partir del 1600. De la Fuente de la mateixa manera que els altres autors citats, i de forma encertada, defensa la creació d'aquest centre educatiu sota direcció de fra Baltasar Sorió i de l'emperador Carles V. Tot utilitzant com a font de suport la biografia escrita sobre aquest frare compresa en el llibre les *Memórias de la Fundación y Progressos de la insignie Universidad de Valencia*,[54] escrita per Francesc Orti. Aquesta informació, es complementada amb una descripció del complex tortosí, centrant-se

---

[52] PIFERRER, P.; PI MARGALL, F., *España, Sus Monumentos y Artes, Su Naturaleza é História. Catalunya.* Barcelona: Editorial de Daniel Cortezo y C. A., 1884, Tomo II, pàg. 545.

[53] DE LA FUENTE, V., *Historia de las Universidades y establecimientos públicos de enseñanza en Espanya.* Madrid: Imprenta de la vuida e hijos de Fuentenebro, 1885, pàg. 187-188 i 408.

[54] ORTI, D. Francisco, *Memórias de la Fundación y Progressos de la insignie Universidad de Valencia.* Madrid: Imprenta de Antonio Marin, 1730, pàg. 180. On s'afirma:
«*Nació en Valencia, donde empezó sus estudios, y continuándolo después en París, recibió en aquella celebre Universidad el grado de Doctor en Sagrada Teología. Leyó muchos años esta Facultadad en la Iglesia Catedral de Tortosa, y fundó en la misma ciudad el insignie colegio que posee su religión, con gloria de ser el primero que se instruyó en todo el sagrado Orden de Predicadores. Y haberse erigido después de algunos años en Universidad aprobada con privilegio del Emperador Carlos V.*»

únicament en el Col·legi de sant Maties, el qual per la seva realització, cita textualment el que ja havien afirmat Piferrer i Pi Margall en l'obra anteriorment citada. En conclusió doncs, De la Fuente no aporta cap informació innovadora sobre aquest conjunt en l'àmbit artístic, però sí pel que fa a demostrar la intervenció imperial en les seves obres i el fet d'haver-se convertit en universitat en temps posteriors.

Un cop exposades les fonts més rellevants que han parlat sobre el conjunt tortosí fins al segle XIX, s'observa com aquestes només han aportat visions principalment descriptives sobre aquest monument, sense aprofundir en cap element més enllà del que poden percebre els ulls humans. Tot fugint de voler establir cap mena d'hipòtesi amb relació a l'autoria d'aquesta obra, ni tampoc cap estudi utilitzant com a punt de partida documents de l'arxiu de la institució. Fet que ha generat que les seves aportacions hagin sigut visions molt superficials sobre aquest conjunt.

A més, també s'ha de destacar que, aquests autors quan parlen dels Reials Col·legis, només es refereixen al Col·legi de sant Maties i sant Jaume principalment, tot englobant en algun cas estrany, la portalada de l'església de sant Domènec, tot deixant de banda el seu interior i el recinte col·legial de sant Jordi i sant Domènec. Una absència que potser ve produïda per haver plantejat un criteri centrat a voler destacar només aquells elements que posseïen als ulls dels escriptors una arquitectura diferent i original, i en conseqüència, l'ús d'una arquitectura plenament renaixentista d'arrel italiana en terres catalanes els hi hauria sobtat, provocant que si havien de parlar dels Reials Col·legis, només posessin el seu punt de vista en aquestes parts.

Aquesta manera absolutament descriptiva i subjectiva a l'hora de parlar sobre els Reials Col·legis de Tortosa, canviarà a l'entrar al segle XX, fruit del descobriment de documentació inèdita fins a aquell moment, que permetran posar una mica més de llum a l'estudi d'aquest conjunt. I també gràcies a atribucions plantejades per afinitats arquitectòniques amb altres monuments erigits en cronologies pròximes.

3.2. La bibliografia artística del segle XX:

Amb el canvi de segle, començarem a trobar un nombre més gran de bibliografia dedicada als Reials Col·legis de Tortosa, en aquest sentit, s'ha de destacar primer, una sèrie d'articles publicats en el setmanari *El Ebro*, entre

els anys 1902 i 1903, realitzats per Frederic Pastor i Lluís.[55] El qual duent a terme la seva tasca d'arxiver municipal, descobrí el manuscrit *Lumen domus o Historia del principio, fundación, progreso y otras cosas del Colegio real de Santo Domingo y San Jorge de la ciudad de Tortosa,* document datat del segle XVI i realitzat per la mateixa institució col·legial de Tortosa. Font que li serví de base per a realitzar un total de quinze articles, els quals plantejaren el primer gran estudi sobre els Reials Col·legis, tot aprofundint en l'àmbit històric i artístic.

En aquest sentit, Pastor és el primer autor a clarificar que l'edifici del Col·legi de sant Jordi i sant Domènec, era un edifici del segle XIV, que durant el segle XVI, per iniciativa de fra Baltasar Sorió, fou reconstruït seguint la moda del moment. A més també va clarificar que la construcció del Col·legi de sant Jaume i sant Maties es realitzà sota supervisió del monarca Felip II, i no de Carles V, com anteriorment havien defensat tant Ponz com De la Fuente, establint que les obres d'aquest edifici s'iniciaren a mitjans de març de 1545, i foren acabades el dia 7 de gener de 1584. Amb relació a aquest col·legi, també ens informa que el mateix Felip II, hauria intervingut a l'hora de traçar alguna modificació en els plànols de les obres d'aquest edifici, però malauradament aquest no especifica fins a quin grau intervingué, però sembla bastant improbable que aquest monarca fos l'artífex de la seva traça.

L'altra novetat aportada, és el fet d'haver descobert la identitat del mestre que va construir l'església de sant Domènec, concretament el mestre Martín de Mendoza. Aquest segons la documentació, hauria sigut contractat pel bisbe de Tortosa, fra Juan Izquierdo l'any 1588, amb la finalitat que construís una nova església que substituís una d'anterior datada del 1368. Per la construcció d'aquesta, es pactà un contracte on el bisbat es comprometia a subministrar la pedra, la calç i la fusta necessàries per a les obres d'aquest temple, a més d'una quantitat econòmica de 3.600 lliures barceloneses, pagades al llarg de quinze anys, amb la condició que aquesta nova església s'havia d'acabar en un període de vuit anys.

A part d'aportar aquestes novetats de caràcter historicoartístiques sobre aquest monument tortosí, aquesta informació és complementada amb una

[55] PASTOR, F., *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 445, 456, 462, 474, 486, 534, 543, 548, 558, 580, 585, 593, 605, 633, 1902-1903.

anàlisi de tot el conjunt, tot comentant els tres edificis com una unitat funcional, ja que aquests tres estaven internament connectats.

Per a la realització d'aquesta, Pastor comença pel Col·legi de sant Maties i sant Jaume,[56] tot comentant primer la seva façana, tot destacant la seva monumental portalada, la qual és qualificada tot dient, que ofereix un agradable aspecte artístic, a més d'una delicada factura en la seva execució, que la fa ser una obra digna de l'època del Renaixement. I també que la seva estructura és una còpia de la portalada de l'Alcàcer de Toledo, qüestió que malauradament no és tractada amb més profunditat.

Un cop dit això, passa directament a comentar el seu pati, tot realitzant un estudi de la seva escultura. Primer de tot, afirma que en els carcanyols dels arcs del primer pis, hi ha esculpits els caps dels Apòstols de Crist i dels Evangelistes. Afirmació que fou rellevant en l'època, ja que anteriorment no s'havien relacionat aquestes efígies amb la representació dels seguidors de Crist, però aquesta interpretació no serà del tot certa, ja que com ja hem vist, els Apòstols sí que estan representats en aquest nivell, però els Evangelistes no.

Però l'escultura que més vàlua li atorga Pastor, és la representació dels reis i reines de la Corona d'Aragó, establerta en l'ampit de la galeria del pis principal. On a part de descriure'ls, tal com ja havien fet Ponz o Piferrer i Pi Margall en publicacions anteriors, la novetat es troba en la tasca d'identificació de cada parella reial, a més de concretar quina ha de ser la correcta lectura de la successió dinàstica del programa. La qual segons aquest autor, comença en la galeria est, a partir de Berenguer IV, tot desenvolupant-se d'esquerra a dreta, fins a culminar amb la figura de Felip IV. Pel que fa a la inscripció que tanca la galeria nord i el cicle de monarques aragonesos, aquest autor, a diferència dels altres, sí que s'atreveix a destacar-la i a traduir-la, tot interpretant-la com una dedicatòria al conqueridor de Tortosa, al comte Ramon Berenguer IV, tot dient: «*He aquí á Berenguer, Padre ilustre de los Reyes de Aragón, gran libertador de esta ciudad, a quién*

[56] PASTOR, F., «Descripción de los Reales Colegios XI», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 580, 1902, pàg. 1.

Barcelona vió Conde y Cataluña Rey, mientras á tu nombre, oh Ramón, tiemola la gente Turca.»[57]

L'autor continua la seva descripció dels Reials Col·legis, tot comentant l'arquitectura del Col·legi de sant Domènec i sant Jordi.[58] Del qual només es refereix a la seva façana, ja que l'any 1902, era l'única part d'aquest edifici que encara conservava la seva aparença original. Tot dient només, que té un aspecte summament senzill.

Un cop comentat els dos col·legis, sense més preàmbuls, Pastor passa a parlar de la portalada de l'església de sant Domènec, tot qualificant-la de pertànyer al gènere del plateresc pur, sense aportar cap més dada significativa amb relació a aquesta, ni tampoc del seu interior.

Tot i això, Pastor també ens informa que entre els anys 1625 i 1627, durant el rectorat del P. M. Fra Andrés del Fau, es manà construir per aquesta església, l'altar de Nostra Senyora del Rosari. I també que entre els anys 1632 i 1633, el R. P. M. Fra Saens, ordenà la construcció d'un altar dedicat a sant Tomàs, a part també de l'inici de la construcció del seu altar major, la qual es prolongà fins a finals de 1677 i 1680.

En consonància amb Pastor, també a inicis d'aquest segle, concretament l'any 1906, Gaietà Barraquer i Roviralta, en la seva obra descriptiva dels conjunts monacals catalans, titulada *Las Casas de Religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX,*[59] parlà també d'aquest conjunt tortosí, posant només el seu punt de vista analític en aquells espais que funcionaven com a recinte conventual de l'orde dels dominics. En aquest cas, només eren el Col·legi de sant Domènec, i la seva església.

Pel que fa primer a l'església, la novetat introduïda per Barraquer, és el fet d'haver comentat la seva portalada, tot destacant la inscripció que presideix el seu fris, que afirma: *"Quam terribilis est locus iste: non est aliud hic nisi domus Dei el porta Coli".* Un element que cap autor anterior l'havia destacat, però malauradament, aquest ni la tradueix, ni tampoc planteja cap

---

[57] La inscripció transcrita per Pastor:
«ECCE BEREGUERI9 — SPLEDENS ARAGONIS ORIGO REGUM HVIVIS VIDEX MAXIN9. VRBIS ADEST BARCINO QVE COMITEM VIDIT CATALONIA REGEM NOMINAE TVRCA TREMIT DUM RAIMVDE TUO.»

[58] PASTOR, F., «Descripción de los Reales Colegios XII», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 585, 1902, pàg. 1.

[59] BARRAQUER, D. C., *Las Casas de Religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, Barcelona: Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart, tomo II, 1906, pàg. 84-88.

interpretació amb relació al paper que exercia dins del programa iconogràfic d'aquesta. Això se li ha d'afegir, que segons aquest, aquesta portalada es troba coronada per l'escut d'un cardenal, que malauradament tampoc no sap identificar.

També cal afegir, que Barraquer a diferència dels altres autors anteriorment comentats, sí que analitza l'interior d'aquest temple, un interior que a ulls d'aquest, presenta un estil de transició entre el gòtic tardà i el Renaixement. Conclusió extreta, després d'haver copsat el seu interior, d'estructura plenament gòtica, respecte a la seva façana, que aquesta presenta un estil més renaixentista. L'autor, a part d'analitzar la seva arquitectura, també esmenta el seu retaule major, avui perdut, que segons Barraquer era d'estil barroc, conformat per una gran pintura a l'oli, que representava a sant Domènec. Tot tenint a cada costat tres columnes estriades amb capitells d'ordre compost, les quals aguantaven una cornisa coronada per una altra pintura.

Posteriorment, passa a comentar l'edifici del Col·legi de sant Domènec, on a part de comentar i descriure la seva façana, sense aportar cap dada significativa, també ens informa de l'aspecte del seu claustre. Tot dient, que aquest estava ordenat per tres nivells de galeries, conformades per arcs ogivals sostinguts per pilars i columnes d'ordre toscà, que a ulls de l'autor és qualificat així: «*Tal construcción, á pesar de la inusitada magnitud de sus partes, resulta pobre y mezquina á causa de que en ella sólo se empleó el ladrillo revocado hasta en las columnas; de modo que el edificio agrada por su grandeza, altura y espiritu, y desagrada por la pobreza de los elementos de construcción empleados.*»[60]

Després de les aportacions realitzades per Pastor i Barraquer, no trobarem grans contribucions informatives sobre aquesta qüestió, fins a la publicació d'Elías Tormo l'any 1923, titulada *Levante.*[61] El qual tot i ser un document en format de guia de viatge, té molta transcendència en la història bibliogràfica d'aquest conjunt, ja que serà la primera vegada on s'afirmarà que els Reials Col·legis de Tortosa foren construïts per l'arquitecte d'origen tortosí, Miquel

[60] BARRAQUER, D. C., *Las Casas de Religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, Barcelona: Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart, tomo II, 1906, pàg. 86.
[61] TORMO MUNZÓ, E., *Levante (Provincias valencianas y murcianas)*, Madrid: Calpe, 1923, pàg. 12.

Joan Anglès: «*Santo Domingo y S. Luis, conjunto de edificios del convento matriz de Sto. Domingo y del Colegio de S. Matías (después de S. Luis), fundado en 1544 por Carlos V, para la educación de los moriscos, y encomendado a los dominicos. Es muy probable que toda la obra arquitectónica se deba a Juan Anglés*».[62] Aquest autor planteja aquesta hipòtesi, fruit de combinar tres evidències fonamentals, la primera, és el fet d'haver trobat documentat a la ciutat d'Oriola l'any 1552, un mestre d'obres anomenat Joan Anglès, procedent de Tortosa; com a artífex de la traça del Convent de sant Domènec (fig. 19).[63] La segona evidència, és que l'obra d'Oriola fou realitzada en temps posteriors als Reials Col·legis, tot sent dos edificis que a ulls d'aquest autor tenen un mateix estil renaixentista amb similituds arquitectòniques (fig. 20). I la tercera, és el fet que el convent d'Oriola pertanyia al mateix orde dominic que els col·legis tortosins, i a més, aquest fou creat per iniciativa del bisbe de Tortosa, Ferran de Lloaces i Peres. A partir d'això, Tormo planteja que si hi havia algú capaç a Tortosa que pogués traçar i construir els Reials Col·legis durant el segle XVI, aquest només podia ser Joan Anglès. Fet que li hauria generat gran repercussió en l'època, fent que el bisbe Lloaces i els frares dominics li haguessin encarregat posteriorment l'obra conventual d'Oriola.

Aquesta hipòtesi plantejada per Tormo, tot i no fonamentar-se en cap document trobat a Tortosa, el qual pogués demostrar o rebutjar aquesta atribució, feu que aquesta idea no fos rebutjada pels autors posteriors, sinó que s'anés repetint i acceptant de manera absoluta en els posteriors estudis que es varen dedicar a aquest conjunt.

Els primers exemples que mostren l'acceptació d'aquesta autoria es troben en les obres de Cèsar Martinell, que tant en «*Las antiguas Universidades y los Colegios españoles como monumentos arquitectónicos*»[64] de l'any 1948, com en l'article «*L'art Renaixentista i barroc*»,[65] comprés en el volum segon de l'enciclopèdia de *L'Art Català,* publicada l'any 1958. On en descriure el

---

[62] TORMO MUNZÓ, E., *Levante (Provincias valencianas y murcianas)*, Madrid: Calpe, 1923, pàg. 12.

[63] *Ibidem,* pàg. 303. On s'afirma:
«*La erección pontificia del colegio fué en 1552 y comenzaron en seguida las obras, por planos del arquitecto de Tortosa Joan Anglés.*»

[64] MARTINELL, C., «Las antiguas Universidades y los Colegios españoles como monumentos arquitectónicos», *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, núm 9, 1948, pàg. 389-390.

[65] MARTINELL, C., *L'art Renaixentista i barroc. L'arquitectura. L'escultura. L'Art Català*, Barcelona: Aymà, vol. II, 1958, pàg. 19-20.

FIGURA 19. El claustre renaixentista del Convent de sant Domènec d'Oriola, del qual la seva traça és atribuïda a Joan Anglès.

FIGURA 20. La portalada de la Sagristia del Convent de sant Domènec d'Oriola. La qual presenta similituds estilístiques amb les dels Reials Col·legis de Tortosa.

FIGURA 21. Alonso de Covarrubias, portal del Palau Arquebisbal de Toledo, vers el 1544.

FIGURA 22. Diego de Siloé, porta del Perdó de la Catedral de Granada.

Col·legi de sant Maties, segueixen la hipòtesi plantejada per Tormo, tot afirmant que aquest edifici, i el conjunt dels Reials Col·legis; era obra de Joan Anglès. Qüestió que queda reforçada tot considerant el pati d'aquest col·legi com el millor monument renaixentista conservat a Catalunya,[66] tot iniciant el mite d'entendre a Joan Anglès com un dels millors mestres d'obres del renaixement català.

Seguint amb aquest plantejament, l'any 1953, trobem a Fernando Chueca Goitia, on en l'obra *Ars Hispaniae: Historia Universal del Arte Hispánico,*[67] en el seu volum onzè, dedicat a l'arquitectura hispànica del segle XVI, també analitza aquests col·legis. Primer de tot, atribueix tot el conjunt arquitectònic a Joan Anglès, tot denominant-lo «*un arquitecto de fuste que trabaja en Tortosa y más tarde en Orihuela*».[68] Posteriorment, passa a valorar la portalada del Col·legi de sant Maties, la qual és qualificada d'exuberant i dinàmica, pel seu caràcter ascendent, fruit del seu àtic de tipus telescòpic. A més, el seu tracte escultòric segons Chueca Goitia, té fortes reminiscències amb l'art renaixentista i plateresc de la zona de Castella, tot afirmant a més, que l'artífex d'aquesta porta, possiblement Joan Anglès, hauria conegut o rebut influències de les obres de dos mestres renaixentistes castellans, concretament d'Alonso de Covarrubias (fig. 21) i de Diego de Siloé (fig. 22).

Però la part arquitectònica que l'autor valora més, és el pati de sant Maties, seguint d'aquesta manera el criteri dels autors anteriorment comentats. On a més de destacar la seva arquitectura de caràcter sobri i rítmic, conformat a partir de columnes i motllures robustes i arcs de bones proporcions, afirmarà a més, que és una de les obres més rellevants del renaixement hispànic, tot veient en ell, influències de l'arquitectura italiana, concretament d'Antonio de San Gallo. Fet que li fa plantejar-se a l'autor, si realment l'artífex del claustre i de la portalada són la mateixa persona, tot afirmant: «*No parece del mismo autor de las portadas o significa un momento creador más feliz.*»[69] Una afirmació molt rellevant, ja que començava a posa en qüestió la idea d'haver-

[66] Idea defensada per Martinell, ja que en la concepció d'aquest edifici s'observa una magistral combinació d'una arquitectura d'arrel italiana amb una escultura pertanyent al l'estil plateresc castellà.
[67] CHUECA GOITIA, F., *Arquitectura del siglo XVI. Ars Hispaniae: Historia Universal del Arte Hispánico,* Madrid: Editorial Plus Ultra, vol. XI, 1953, pàg. 303-304.
[68] *Ibidem.*
[69] *Ibidem.*
[69] *Ibidem.*

hi una unitat estilística en tot el conjunt, i generant el dubte que potser no tot el conjunt dels Reials Col·legis eren obra de Joan Anglès.

En consonància amb Chueca Goitia, i uns anys després, concretament l'any 1959, José Camón Aznar, en el seu article titulat «*La arquitectura y la orfebreria españolas del siglo XVI*»,[70] comprés dins l'enciclopèdia artística *Summa artis: historia general del arte,* en el seu volum dissetè; també ens parla d'aquest conjunt, dins de l'apartat «*Juan Anglés y la arquitectura levantina del alto renacimiento».* L'autor en aquest aparat, al referir-se als Reials Col·legis, només comenta el Col·legi de sant Maties, sense mencionar els altres dos edificis que conformen també aquest conjunt. Segons Camón Aznar, i seguint els preceptes de Tormo, afirma que aquest monument és obra de Joan Anglès, ja que en ell s'observa una barreja de la sobrietat de l'arquitectura italiana renaixentista, amb el gènere plateresc d'origen castellà, qualitats que segons l'autor són presents en tots els edificis atribuïts a aquest mestre; tot dient: «*una presencia arquitectónica de evidente contención en el fuerte claroscuro de pilastras y frontones, y al mismo tiempo una jugosa ornamentación de fantasías y grutescos de tipo hispánico.*»[71] I en aquest sentit, subratlla la seva portalada, com el millor exemple, on s'observa millor la confluència d'aquests dos estils, en concret la barreja dels ordres clàssics que l'estructuren, amb l'ornament grotesc que la complementa. Aquest autor conclou la seva aportació, tot afirmant que les escultures del cicle reial del seu pati, no són obres qualificables a la mà de Joan Anglès, ja que la seva poca qualitat escultòrica no és comparable amb la que posseeix la portalada, evocant una diversitat de mans en la construcció de l'edifici.

Ja l'any 1968, trobem tres articles publicats en el setmanari *La Voz del Bajo Ebro,*[72] escrits per J. Massip, dedicats a parlar exclusivament del besant artístic d'aquest conjunt. El primer es titula, «*El pati de Sant Lluís*»,[73] article on es planteja un detallat estudi de l'escultura del claustre de sant Maties. Constituït primer per una datació d'aquest espai, establerta l'any 1564, i posteriorment per la interpretació de les 78 escultures que l'ornamenten.

---

[70] CAMÓN AZNAR, J., *La arquitectura y la orfebreria españolas del siglo XVI. Summa artis: historia general del arte,* Madrid: Espasa-Calpe, vol. XVII, 1959, pàg. 366.
[71] *Ibidem.*
[72] MASSIP, J., *La Voz del Bajo Ebro,* núm. 544-547, 1968.
[73] MASSIP, J., «El pati de Sant Lluís», *La Voz del Bajo Ebro,* núm. 544, 1968, pàg. 3.

Aquesta anàlisi s'inicia pels 16 relleus situats en els carcanyols de la galeria exterior de la planta baixa, els quals segons Massip, són simples representacions de moros i jueus, sense aportar cap més detall ni particularitat.

Seguidament, realitza una identificació sense precedents dels 16 medallons dels carcanyols de la galeria del primer pis, tot identificant que en les galeries de llevant, de ponent i del nord, hi ha representats els Apòstols de la primera crida, més sant Pau. I que en la galeria sud, hi ha els profetes Enoc i Elies, a més de sant Joan Baptista i de sant Maties, personatges que segons l'autor estan presents en aquest cicle per la seva rellevància teològica. A més, també dóna una identificació pels quatre caps situats en els quatre angles exteriors de la galeria, que segons aquest, són la representació dels quatre vents.

Pel que fa al fris reial, planteja la hipòtesi que aquest s'ha de començar a llegir des de la inscripció situada en l'extrem de la galeria nord, la qual, segons aquest, buscaria donar origen al fris reial, iniciant-se amb la representació de Berenguer IV, a qui va dirigida la inscripció;[74] fins a arribar a Felip IV, seguint un ordre cronològic i tenint sobre cada escultura el nom de cada rei i reina. Uns noms inscrits, que segons aquest, presenten alguns errors, com per exemple en el cas de l'esposa d'Alfons III, que en comptes d'haver-hi el seu nom, Leonor d'Anglaterra, s'hi ha posat "F.R. ANGLIE". O també en la inscripció de l'esposa de Joan I, on no s'inscriu Marta d'Armagnac, sinó "MATHEA".

Aquest autor també valora l'aspecte dels bustos reials, tot destacant les representacions de Carles V, de Felip II i de Felip III, per ser les més realistes, respecte les altres de tipus més idealitzades. Aquest autor també és important, ja que fou el primer en afirmar que la selecció de reines representades en aquest fris, no foren casuals, sinó que només es varen representar aquelles mullers que donaren successió a la corona. Per últim, Massip conclou la seva descripció iconogràfica d'aquest pati, tot opinant que

[74] «ECCE BERENGUERIUS SPLENDENS ARAGONIS ORIGO. REGUM HUIUS VIDEX MAXIMUS URBIS ADEST. BARCINOQUEM COMITEM VIDIT CATALONIA REGEMM. NOMINE TURCA TREMIT DUM RAIMUNDE TUO».
Que es tradueix com: "vet aquí l'arrel il·lustre d'Aragó: Berenguer. D'entre els Reis, és el gran llibertador de la ciutat. Era comte a Barcelona i Catalunya el veu Rei. Davant del teu nom, encara tremolen els turcs, Ramon".

aquest és: «*una obra important pel nostre patrimoni artístic i per la iconografia del país.*»[75]

L'autor continua l'anàlisi dels Reials Col·legis en l'article titulat, «*El Renaixement i els dominics a Tortosa*»,[76] tot aportant novetats significatives amb relació a la portalada del Col·legi de sant Maties que dóna al carrer de sant Domènec. Una porta que és qualificada de modesta pel seu aspecte adovellat, però rellevant ja que ostenta l'escut imperial en el seu coronament. La qual segons Massip, té una datació pròxima a l'any 1570.

També analitza la portalada del Col·legi de sant Domènec, que a criteri d'aquest autor data de 1578. Al parlar d'aquesta, es destacable la interpretació que realitza de la seva inscripció, que segons aquest, significa "casa de la saviesa", una denominació que considera molt adequada per indicar la funció educativa d'aquest edifici.

La trilogia d'articles dedicats als Reials Col·legis, es conclou amb el titulat «*L'antiga església de Sant Domènec*».[77] Al parlar sobre l'església de St. Domènec, aquest inicia l'anàlisi, tot aportant noves dades sobre la seva porta principal, de la qual destaca l'escut que la presideix, que segons ell és el del Bisbe Izquierdo. A més, també ens informa que al voltant d'aquest, hi ha una inscripció on surt esmentada la data de la construcció d'aquest edifici: «*AÑO 15/85/ ACABOSE A LOS DEZISIETE DE SEPTIEMBRE*». Pel que fa la inscripció que presideix el fris, l'autor també la tradueix: "Quan imponent és aquest lloc!; Aquí no hi ha res més que la casa de Déu i porta del cel",[78] una afirmació que és considerada de molt adequada, per indicar la funció religiosa d'aquest edifici.

Aquest autor també és el primer en plantejar una descripció molt minuciosa de l'escultura d'aquesta porta. Tot dient primer que en els seus carcanyols, hi ha representats en relleu i dins de medallons, sant Pere i sant Pau. També planteja la hipòtesi amb relació als sants que en un origen haurien ocupat les cinc fornícules situades sobre aquesta, els quals haurien sigut: sant Tomàs d'Aquino, sant Pere Màrtir, sant Domènec, sant Ramon de Penyafort i sant

[75] MASSIP, J., «El pati de Sant Lluís», *La Voz del Bajo Ebro,* núm. 544, 1968, pàg. 3.
[76] MASSIP, J.,«El Renaixement i els dominics a Tortosa», *La Voz del Bajo Ebro,* núm. 545, 1968, pàg. 2.
[77] MASSIP, J., «L'antiga església de Sant Domènec», *La Voz del Bajo Ebro,* núm. 546, 1968, pàg. 10.
[78] Inscripció que afirma: «QUAM TERRIBILIS EST LOCUS ISTE. NON EST ALIUD HIC NISI DOMUS DEI ET PORTA CAELI».

Vicenç Ferrer. Ja que aquests són els cinc sants que més importància tenien dins de l'orde dels dominics, i els que sabem que en algun moment foren venerats a Tortosa.

L'autor també comenta que les fornícules avui parcialment buides situades en la zona de l'intercolumni de les quatre grans columnes d'aquesta façana, devien contenir en un origen la representació dels quatre evangelistes, ja que segons Massip la primera figura del nivell alt del costat dret, avui molt mutilada, és la representació de sant Joan, ja que el personatge humà va acompanyat d'una àguila. I la fornícula del mateix nivell del costat esquerre, conté a sant Mateu. Per aquesta raó, Massip afirma que les dues del nivell baix, avui buides, contenien les representacions de sant Marc i de sant Lluc.

Un cop comentada la seva portalada, aquest autor passa a analitzar el seu interior, on a part de comentar els diferents ornaments que contenen les claus de volta del seu sostre, també posa el seu ull analític en les dues tombes que presideixen el presbiteri d'aquesta església, la de fra Juan Izquierdo i de fra Baltasar Sorió.

Amb tot això dit, hem de considerar doncs, aquests tres articles escrits per Massip, com un dels estudis més importants fets fins a aquest moment sobre els Reials Col·legis de Tortosa. Això se li ha d'afegir, que deu anys després, concretament en 1978, es publicà el primer estudi de tipus iconogràfics, amb relació a interpretar tota decoració escultòrica del Reial Col·legi de sant Jaume i sant Maties, com un programa iconogràfic unitari. I en aquest sentit, destaca la interpretació feta per Santiago Sebastián, dins de la seva obra *Arte y Humanismo,*[79] on es defensa la hipòtesi que tot el conjunt escultòric tant de la seva portalada com del seu pati, busquen evocar la idea de temple de la saviesa cristiana.

Tot analitzant primer la seva porta d'accés, la qual la seva ornamentació té elements al·lusius al saber, ja que segons Sebastián en aquesta hi ha esculpides dues esfinxs, un animal mitològic que segons la tradició esotèrica evoca el coneixement del passat. Però és en el pati on aquest plantejament agafa més força, perquè en ell s'hi han representat les principals personalitats santes que segons la tradició cristina ja gaudeixen d'aquest saber suprem.

[79] SEBASTIÁN, S., *Arte y Humanismo*, Barcelona: Cátedra, 1978, pàg. 178-180.

Els quals són els Apòstols, els sants i els Evangelistes. Un saber que gràcies als reis de la Corona d'Aragó, va ser protegit i difós entre la població cristiana. Fet que els hi ha merescut que estiguin representats dins d'aquest cicle iconogràfic. Una difusió a la població, que és representada en els carcanyols de la galeria baixa, a través dels relleus de jueus i moriscos, els grups socials primordials a educar en aquest saber cristià, i els principals alumnes d'aquest col·legi. A més, aquesta idea de temple o d'espai sagrat, queda reafirmada, pel fet de ser un edifici orientat de manera còsmica, vist per la representació dels quatre vents dominants dins d'aquest programa iconogràfic.

Temps més tard, concretament l'any 1981, J. Massip, tornà a escriure sobre aquest monument, ara en el setmanari *Ebre informes.*[80] Tot publicant un seguit d'articles que buscaven aportar noves dades amb relació als Reials Col·legis i també sobre Joan Anglès. En el seu primer article titulat «*Joan Anglès, un arquitecte tortosí del XVI»*[81] ens informa que Anglès, fou un dels primers mestres en introduir a Catalunya les bases del renaixement italià, combinats amb el gust del plateresc castellà. A més, Massip a partir de noves dades trobades en l'arxiu de la Catedral de Tortosa, pot afirmar que aquest mestre va nàixer a Tortosa l'any 1528, fill de Miquel Anglès, pedrapiquer. I que aquest amb només 23 anys ja era arquitecte, ja que tingué el seu primer fill l'any 1551, tot sortint documentat en l'Arxiu Catedralici, com a fills de "M. Joan Anglès, pedrapiquer". Fet que li va permetre afirmar a aquest autor, que Anglès formava part d'una nissaga familiar de pedrapiquers i que a més, per cronologies podia ser l'artífex de la construcció dels Reials Col·legis.

A més, s'atreveix a afirmar que Joan Anglès, hauria acabat el pati del Col·legi de sant Jaume i sant Maties l'any 1564; després, el 1570, hauria realitzat la porta exterior d'aquest col·legi; i entre els anys 1578 i 1585, hauria construït tant la façana del Col·legi de sant Domènec com l'església d'aquest conjunt. Fet que li hauria generat fama a la ciutat, i que el bisbe de Tortosa, Ferran de Lloaces, en adonar-se de la seva vàlua, el cridés perquè construís el gran convent dominic del seu poble natal, Oriola. On s'hi trasllada l'any 1570.

---

[80] MASSIP, J., *Ebre informes: Setmanari independent de les Terres de l'Ebre*, núm. 160, 163, 164, 165, 1981.

[81] MASSIP, J., «Els orígens del Renaixement a Catalunya. Joan Anglès, un arquitecte tortosí del XVI», *Ebre informes: Setmanari independent de les Terres de l'Ebre*, núm. 160, 1981, pàg. 5.

S'observa com Massip, defensa de manera fervent la figura d'Anglès com a artífex de tot el conjunt monumental, deixant de banda el que afirmà Pastor l'any 1902, que l'església de sant Domènec era obra de Martín de Mendoza. Personatge que a criteri de Massip, fou un simple mestre que hauria continuat el projecte traçat i començat per Anglès.

És interessant també la reflexió artística que fa Massip del Col·legi de Sant Maties, en els seus dos articles restants, «*Estudi artístic dels Reials Col·legis*»[82] i «*Estudi del pati de Sant Maties*»,[83] el primer reflexionant sobre la seva façana i el segon sobre el seu pati. Pel que fa a la seva façana, datada de 1570, la titlla de tenir una decoració exuberant de tipus hispànic, concentrada exclusivament al voltant de la seva porta d'accés, tot adoptant una estructura similar a un retaule.

Pel que fa a la resta de la seva façana (fig. 23), opina, que aquesta no segueix un ritme simètric, sinó més aviat asimètric, seguint un esquema arquitectònic d'influència gòtica, tot presentant una distribució idèntica a les cases del gòtic civil català (fig. 24).[84] Fruit de seguir un sistema constructiu lligat exclusivament a l'ús funcional, fugint de la idea de façana entesa completament com un element unitari, proporcionat i d'interès artístic. Un interès artístic que si existeix, només se centra en les portalades. I en aquest sentit la façana del Col·legi de sant Maties, segons aquest autor és més gòtica que renaixentista.

Pel que fa al pati, Massip ens destaca primer de tot, la seva forta influència italiana, fruit segons ell, de les connexions mercantils existents en el segle XVI entre Tortosa i Itàlia. Seguidament l'autor ens afirma que aquest espai ens ofereix una elegància i un equilibri difícilment superable, idea assolida segons ell, per l'excel·lent combinació arquitectònica entre les tres galeries. Amb un nivell baix, de caràcter sobri, auster i fort, que evoca la idea de solidesa; conjugat amb un primer pis de tipus més elegant i refinat; i conclòs amb un últim pis, baix i gotitzant.

---

[82] MASSIP, J., «El Renaixement a Tortosa. El conjunt més important de Catalunya. Estudi artístic dels Reials Col·legis» *Ebre informes: Setmanari independent de les Terres de l'Ebre*, núm. 164, 1981, pàg. 2.
[83] MASSIP, J., «El Renaixement a Tortosa. El millor monument de la ciutat. Estudi del pati de Sant Maties» *Ebre informes: Setmanari independent de les Terres de l'Ebre*, núm. 165, 1981, pàg. 2.
[84] Unes façanes que s'estructuren de la següent manera: amb una porta al mig, dues finestres a un costat i una a l'altre. Les quals busquen respondre a una simple distribució funcional, sense cap criteri estètic.

FIGURA 23. Vista sencera de la façana del Col·legi de sant Jaume i sant Maties.

FIGURA 24. Façana gòtica de l'Hospital de la santa Creu de Barcelona.

A més, segons Massip, els capitells d'aquest pati, de tipus dòric-corinti, jònic i toscà; també són una altra prova que demostra l'originalitat i el profund coneixement que tenia Anglès sobre les formes i l'arquitectura clàssica.

Pel que fa a l'alçat del pati, a ulls de l'autor, ofereix una perfecta simetria visual entre els diferents elements que el conformen, tot i la inexistència de proporcions exactes. En el sentit que no hi ha cap mesura igual, ni en el plantejament de les columnes, ni dels capitells i ni tampoc de les arcades. Qüestió produïda segons Massip, per les exigències d'un terreny irregular, però també perquè els arquitectes de la península Ibèrica eren més pràctics que teòrics, i deixaven de banda el càlcul de la proporció, ja que s'atenien a la composició general. En altres paraules, buscaven plantejar obres que òpticament semblessin proporcionades i matemàticament calculades sense ser-ho.

Pel que fa a l'escultura, Massip opina, que malgrat el predomini de la forma geomètrica i d'elements purament arquitectònics, existeix també una voluntat de voler incorporar l'escultura com a complement de l'arquitectura, seguint encara una manera de fer lligada a la tradició gòtica. En el sentit que, el pati ens ofereix quatre conjunts escultòrics, que són més importants per la seva composició i encertada distribució, que per la seva execució. En aquest sentit destaca primer la representació dels reis de la Corona d'Aragó, els Apòstols i altres sants, els quals segons aquest, són obra d'una mà hàbil i sàvia. Pel que fan als medallons dels carcanyols de l'arqueria de la planta baixa, on van representats els rostres de jueus i moriscos, segons ell, són obra d'una mà menys destra, però d'una força expressiva arrabassadora. I finalment, una mà d'aprenent, tosca, però amb espurna, hauria realitzat les mènsules dels evangelistes.

A continuació també cal destacar l'aportació feta per Joaquim Garriga, dins de l'obra *Història de l'Art Català,*[85] d'Edicions 62, publicada l'any 1986, on en el seu volum quart, dedicat a l'art renaixentista, aquest autor fa referència als següents col·legis. Pel que fa a l'àmbit cronològic no aporta cap novetat, sinó que accepta la cronologia establerta per Massip. Però en l'àmbit de l'autoria, sí que s'aporta novetats, fins al moment s'havia afirmat que l'autor dels Reials

[85] GARRIGA, J., *L'Època del Renaixement s. XVI. Història de l'Art Català,* Barcelona: Edicions 62, vol. IV,1986. Pàg. 98-102.

Col·legis era Miquel Joan Anglès, tot i la manca de documentació sobre el tema i les substancioses diferències d'estil existents en tot el conjunt. Però en aquest punt, Garriga nega de manera categòrica la figura d'Anglès com a artífex de tot el conjunt, ja que com ha mostrat Massip, aquest nasqué l'any 1528, i si sabem que els Reials Col·legis es fundaren l'any 1544, quan Anglès tenia només 16 anys, sembla improbable que aquest personatge dissenyés i dirigís la construcció de tot el conjunt. Qüestió que se li ha d'afegir, que tampoc se sap en seguretat quin paper tingué Anglès en l'obra d'Oriola, ja que la major part dels treballs arquitectònics es realitzaren al llarg del segle XVII.

Per aquesta raó Garriga, presenta una altra hipòtesi, tot plantejant que possiblement els Reials Col·legis no foren creats per un sol mestre, sinó diversos. I aquesta diversitat de mestres hauria plantejat aquesta diversitat d'estils. Possiblement tant les portalades com l'ampit amb la sèrie reial, es realitzaren per mestres vinguts de la zona de Castella o d'Aragó, vist per les semblances existents amb l'ampit del pati de la Casa del Banquer Gabriel Zaporta de Saragossa (fig. 25), els quals segons Garriga haurien arribat a Tortosa per influència de fra Juan Izquierdo, frare dominicà d'origen aragonès. I aquestes maneres de fer hispàniques haurien confluït amb altres estils més italianitzants, potser d'algun mestre català o estranger, fruit de la connexió marítima existent entre Catalunya i Itàlia, que hagués plantejat la traça del pati. Garriga només planteja suposicions, ja que a falta de documentació sobre aquest conjunt, i també l'absència d'un ampli estudi del nucli renaixentista que hi havia a la capital del Baix Ebre durant aquesta època, no li permet plantejar res en seguretat.

En comentar el pati de sant Maties, Garriga afirma que es tracta d'un de tipus italià; el primer i únic pati netament renaixentista construït a Catalunya durant el segle XVI, malgrat que les cobertes de les galeries siguin resoltes amb un embigat de fusta i no pas amb trams de volta d'aresta romana. A més Garriga, afegeix que el seu disseny és sòlidament romà i plenament renaixentista, però aquest plantejament tan ambiciós, xoca amb la qualitat de la seva realització. Tot suggerint la intervenció de diverses mans, que segons ell, totes elles pequen de matusseres, com si en la seva execució només s'hagués valorat l'efecte ornamental de conjunt.

FIGURA 25. Pati de la Infanta o també dit de la Casa del Banquer Gabriel Zaporta de Saragossa.

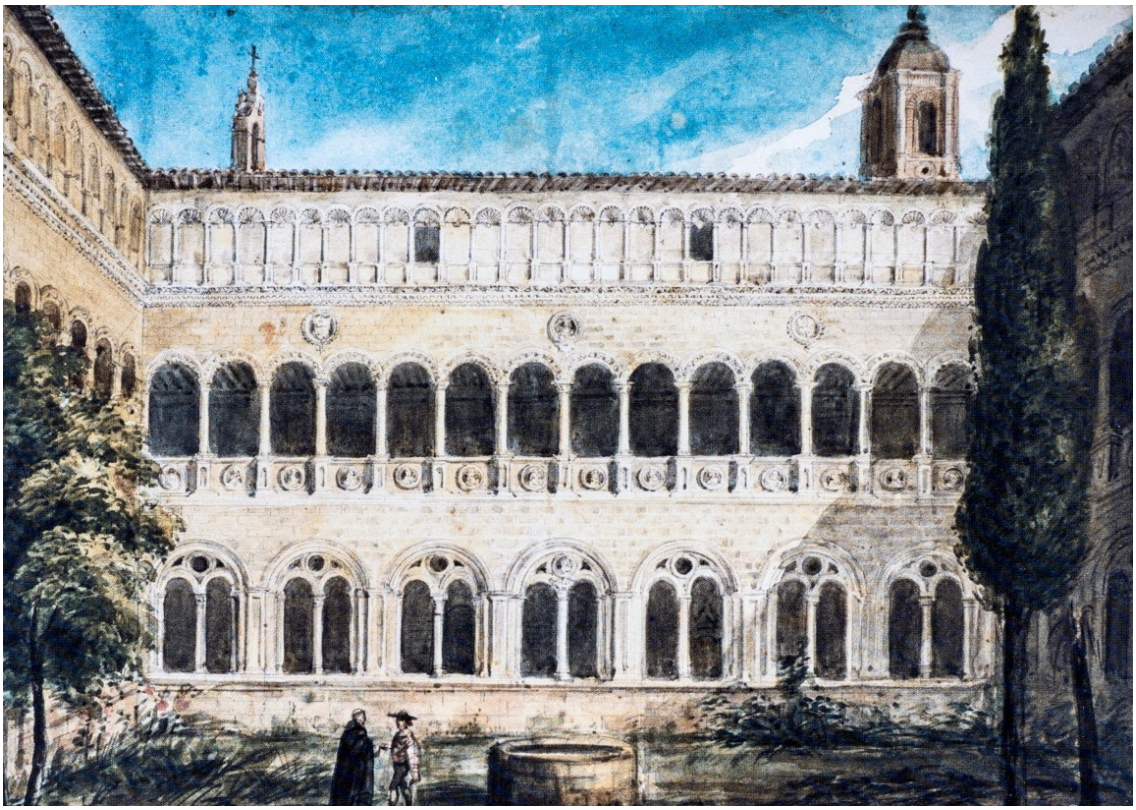

FIGURA 26. Valentín Carderera, aquarel·la del desaparegut claustre del convent de sant Pere Màrtir de Calatayud, 1853.

En aquest sentit, si s'analitza en detall els elements conformadors d'aquesta arquitectura, resulten poc afortunats des d'una òptica classicista. Vist per exemple, en els fusts de les columnes, els quals esdevenen massa curts amb relació al seu diàmetre; també en els perfils de les motllures, les quals semblen ambiguament aplicats; i també en la lliure interpretació dels capitells pertanyents a ordres clàssics. En el sentit que en les columnes del nivell baix, tenen uns capitells d'ordre entre dòric i corinti, ja que en l'àbac s'hi han col·locat fulles d'acants; i també, en el segon ordre, on els capitells jònics presenten unes volutes mal col·locades i aplanades. Això se li ha d'afegir, que els medallons efigiats de la segona galeria queden com "penjats" dalt dels carcanyols, mentre que a la galeria de la planta baixa aquests han "caigut" a les impostes, quasi damunt dels capitells, sense seguir cap criteri simètric. En aquest sentit, Garriga conclou, que en un origen, possiblement gràcies al seu tracista, es volia plantejar una construcció que tingués clares connotacions a la romana, però aquestes aspiracions quan es varen portar a la pràctica, xocaren amb una mà d'obra que no va estar a l'altura de tal repte, ni habituats amb aquesta nova arquitectura.

A partir de les informacions aportades tant per part de Massip com de Garriga, contradictòries entre elles, generà que a falta d'un autor clar, en els següents estudis, es tendeixi directament a tornar a establir aquest conjunt monumental tortosí com una obra anònima, o continuar defensant l'autoria d'Anglès.[86]

La majoria de publicacions posteriors, tendí cap a aquest primer posicionament, tal com es pot observar en l'article realitzat per Santiago Alcolea[87] l'any 1993 i publicat en la revista *Reales Sitios.* Estudi on a part de negar l'autoria d'Anglès, busca destacar la rellevant participació que tingué el monarca Felip II en aquestes obres, tot aportant una carta trobada en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on s'observa com el monarca aconsella als treballadors dels col·legis sobre quins materials s'han d'usar per a construir els murs d'aquest complex. On s'afirma: «*Tanto quanto subirán las paredes*

[86] TRIADÓ, J. R., «Segle XVI: de l'Humanisme culte a l'Humanisme reformat», a BARRAL I ALTET, X., *Escultura Moderna i Contemporània. Art de Catalunya*, Barcelona: L'Isard, vol. VII, 1997, pàg. 36-37.
On s'afirma: «*Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties (cap al 1564) de Tortosa, atribuït amb reserves a Miquel Joan Anglès.*»

[87] ALCOLEA, S., «Reflejos del arte cortesano en Cataluña durante la época de Felipe II», *Reales Sitios,* núm. 118, 1993, pàg. 21-28.

foranas que las bate el viento, sol y agua, assí de dentro como de fuera que vayan de argamasa y piedra, nos parece muy bien, aunque sea con más costa y assi os decimos y encargamos... las hagais hazer para que sea cosa perpetua y firme, pues allí hay harta piedra, y las paredes medianas, que no les dará el sol, viento ni agua, las podreis hazer de tapia, si es más barato que de piedra, a la valenciana, que es con argamasa y ladrillo, o como mejor os parecere, de modo que la obra vaya firme y buena...».[88] O també, en aquest mateix posicionament, és destacable l'obra publicada pel Grup Descobrir Tortosa[89] l'any 1996, que a través de plantejar una anàlisi descriptiva del conjunt educatiu tortosí, es buscava difondre aquest monument entre la societat catalana i tortosina. Tot plantejant un llibre on es busqués descriure la seva història, l'arquitectura, l'escultura i els usos que tingué els Reials Col·legis als llargs dels anys, des d'un punt de vista plenament divulgatiu. Document que el destaco en el present estudi, ja que és el primer llibre que se li ha dedicat de manera monogràfica a parlar sobre aquest conjunt. Però a la vegada és poc rellevant pel que fa al seu contingut.

Amb això es conclou aquest apartat, tot havent exposat les principals obres publicades al llarg del segle XX, on es pot afirmar de manera categòrica que s'escrigué molt sobre aquest conjunt, uns de manera més afortunada i d'altres no tant. Però a la vegada serviren per situar els Reials Col·legis de Tortosa, en especial el de St. Jaume i St. Maties, dins del marc dels principals monuments més importants de Catalunya.

3.3. La bibliografia artística del segle XXI:

Durant els primers anys del segle XXI, també trobarem publicacions que aportaren noves informacions sobre els Reials Col·legis. En aquest sentit, el primer article que s'ha de subratllar, és l'escrit per Josefina Arribas durant l'any 2000, titulat *«Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa».*[90] En aquest estudi es plantegen noves dades documentals amb relació a les obres d'aquests, tot començant pel Col·legi de sant Maties. La qual aporta novetats amb relació a la seva construcció, fruit d'utilitzar com a

[88] ALCOLEA, S., «Reflejos del arte cortesano en Cataluña durante la época de Felipe II», *Reales Sitios,* núm. 118, 1993, pàg. 21-28.
[89] ALTARRIBA, E.; et al., *Els Reials Col·legis de Tortosa*, Barcelona: Columna-Tresmall, 1996.
[90] ARRIBAS, J., «Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 53-76.

font, un document trobat a l'arxiu històric de Tortosa, titulat «*Llibre de les àpoques del Col·legi* (...) *Nous Convertits de la ciutat de Tortosa sots invocació de Santiago y San Maties* (1563)». Aquest llibre li aportà la informació necessària, per poder afirmar de manera rotunda, que la direcció de les obres d'aquest col·legi recaigueren en la figura de fra Juan Izquierdo, i no de fra Baltasar Sorió, com sempre s'havia dit, ja que aquest era ja ancià. Un Izquierdo establert a Barcelona, però que delegà aquesta tasca a Mateu Curto, cavaller tortosí que surt referenciat en la documentació notarial de l'època com a «*minister operum Colegii Regii novorum dicte civitatis sub invocatione Santorum Jacobo et Mathie*». Però també, aquest document li fou útil per conèixer els materials que es varen utilitzar en les seves obres i per saber els noms d'alguns mestres artesans que hi varen treballar, com per exemple, un tal Pere Brull, "fisor lapidum" de la vila de Flix; Francesc Bellver, "ferris faber" de Reus; Sebastià Prima, manyà de Tortosa; Antoni Baixí, rajoler de Tivenys; entre d'altres. Tot i això, aquest document tampoc li serveix d'ajuda a Arribas, per arribar a descobrir la identitat del mestre tracista i d'obra d'aquest edifici.

Però la dada més significativa que ens aporta aquesta, és el fet d'haver descobert el nom d'un dels escultors que varen treballar en aquest col·legi, concretament l'autor del fris reial del pati, el qual fou el "imaginarius" Francesc de Montehermoso, ja que surt documentat en aquest llibre tot dient, que rebé 10 lliures i 10 sous pel preu de «*les mans i jornals per mi fets en la fàbrica dels tres reis últims y huns scut de pedra*».[91]

A part d'aportar noves dades amb relació al Col·legi de sant Maties, Arribas també ens informa de la troballa de noves referències sobre el Col·legi de sant Domènec, tot utilitzant com a base un altre document trobat en l'arxiu tortosí, titulat «*Colegio de Santo Domingo de Tortosa, 1598-1663».* On s'informa que Martín García de Mendoza, fou l'artífex del seu claustre i de la seva església, tot cobrant primer 120 lliures i després 30 lliures més, pel compliment d'aquests treballs. Tot dient a més, que les obres de l'església de sant Domènec s'iniciaren l'any 1576 i s'acabaren l'any 1590. Tot recuperant

[91] ARRIBAS, J., «Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg 70.

la hipòtesi que Pastor ja havia fet l'any 1902, i que malauradament aquesta no tingué continuïtat en el temps.

Aquesta hipòtesi d'entendre a Martín de Mendoza com l'artífex del claustre i de l'església del Col·legi de sant Domènec, queda reforçada per mitjà de l'article publicat en aquest mateix any, per Dolores G. Hinarejos, titulat *«Martín García de Mendoza y la arquitectura del Renacimiento en la diócesis de Tortosa (1581-1615)».*[92] On aquesta autora afirmà per primer cop, que aquest personatge, exercí de mestre major de l'obra de la Catedral de Tortosa entre els anys 1581 al 1615, tot coincidint amb el bisbat d'Izquierdo, el qual segons aquesta, li hauria encarregat les traces d'algunes parts a reformar del Col·legi de sant Domènec i de l'església d'aquesta institució.

Una afirmació que és fonamentada a partir d'una sèrie de notes de pagaments trobats en el «*Llibre de la Fàbrica de l'església del convent de Sant Domènec de Tortosa».* La primera, és una partida econòmica que buscava sufragar el viatge fet per Mendoza a Aragó l'any 1584, per «*a veure algunes esglésies per a fer la traça de la església del collegi*».[93] Un viatge realitzat a Aragó amb la finalitat d'entrar en contacte amb les novetats arquitectòniques del moment, tot trobant segons l'autora, construccions que en l'àmbit estructural encara presentaven solucions plenament gòtiques, però tenint un interès molt marcat per l'ornament de tipus grotesc, centrat sobretot en les portalades. Una arquitectura que posteriorment fou aplicada per construir el temple tortosí. I també, per una altra nota, que informa sobre l'adquisició de «*600 pedres de fil per a cantons a de tallar pa dita obra y la portalada pa dita esglesia conforme un memorial fet de mà del mestre Martín de Mendoza.»*[94] Demostrant d'aquesta manera que tota l'església de sant Domènec fou dissenyada i construïda per Mendoza. Fet que comporta plantejar una datació més moderna per l'edifici, en aquest sentit, Hinarejos creu que la seva construcció es realitzà en la dècada del 1580, i no a partir del 1576, com suggeria Arribas.

---

[92] GARCÍA HINAREJOS, D., «Martín García de Mendoza y la arquitectura del Renacimiento en la diócesis de Tortosa (1581-1615)», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 7-51.
[93] *Ibidem,* pàg. 21.
[94] *Ibidem.*

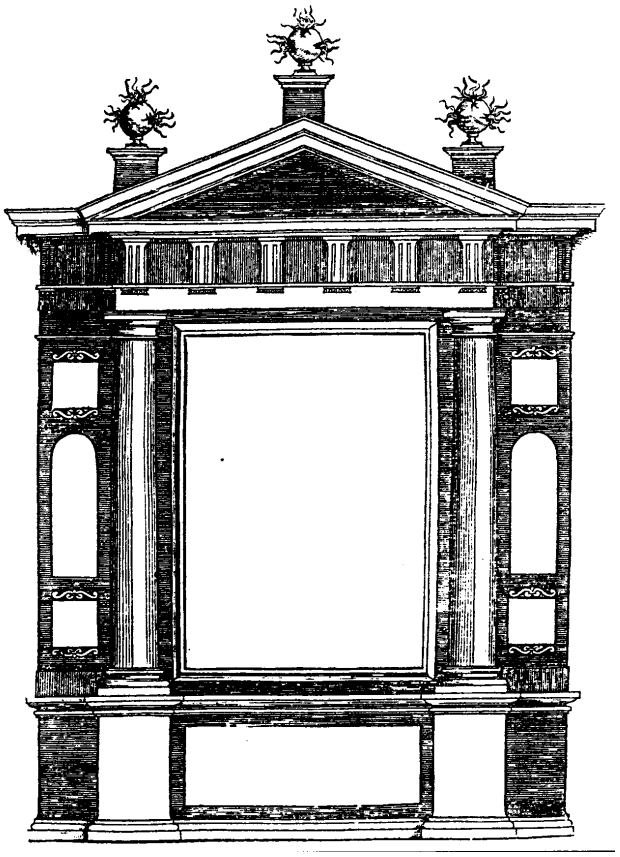

FIGURA 27. Làmina XXX del *Llibre Quart d'Arquitectura* de Sebastiano Serlio, segons l'edició espanyola de 1552.

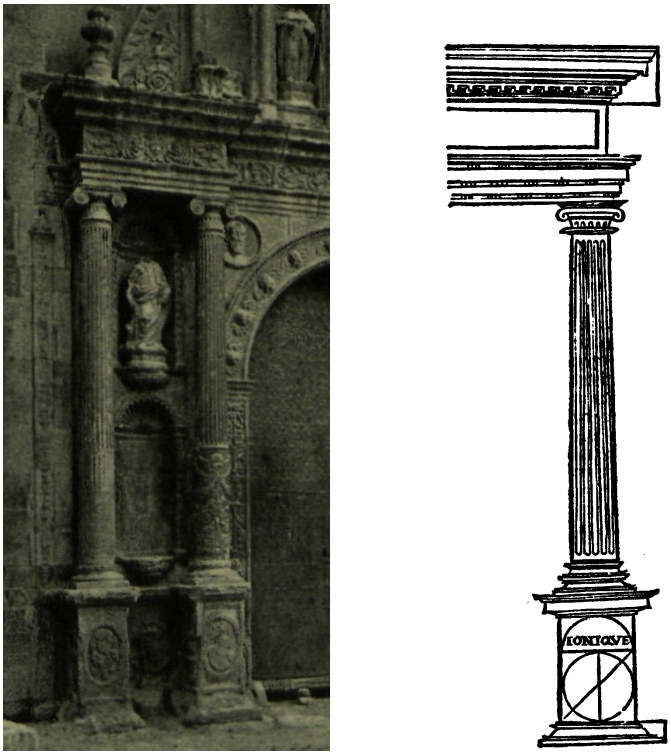

FIGURA 28. Detall de les columnes jòniques de l'església de sant Domènec, les quals la seva estructura deriven de les il·lustracions del tractat de Diego de Sagredo, *Las Medidas del Romano.*

FIGURA 29. Selecció dels monarques que apareixen representats en el fris reial del pati de sant Maties portant espases, els quals són: Ramon Berenguer IV, l'emperador Carles V i Felip II.

FIGURA 30. Possible representació de Maria de Portugal.

FIGURA 31. Possible representació de l'Infant Carles.

A més, aquesta autora també planteja que tant la portalada del Col·legi de sant Domènec, com el seu claustre, també foren obres dissenyades i realitzades per Martín de Mendoza. Un claustre que a ulls d'aquesta, hauria sigut plantejat tot tenint com a referent el claustre del convent dominic de sant Pere Màrtir de Calatayud (fig. 26).[95] La portalada del col·legi és també atribuïda a aquest mestre, ja que en ella s'observa un vocabulari que remet a l'arquitectura de Sebatiano Serlio (fig. 27), i també a la del tractat d'arquitectura de Diego de Sagredo,[96] elements que també són observables en la portalada de l'església (fig. 28), obra atribuïda a Mendoza com ja s'ha dit i demostrat.

Amb la realització d'aquests dos articles, tot i que encara es mantingui l'enigma amb relació a la identitat de l'autor del Col·legi de sant Maties, ja ens comencen aportar noves dades amb relació a autories segures de parts d'aquests col·legis, com per exemple, la del fris reial, la de la porta i la del claustre del Col·legi de sant Domènec, i també la de l'església. Tot posant d'aquesta manera, més llum sobre la informació coneguda d'aquest centre.

També en el camp iconogràfic hi hagué novetats, concretament l'any 2004, es publicà un interessant estudi realitzat per Emeteri Fabregat, titulat *«El fris dels reis del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties»,*[97] on es planteja una interessant anàlisi del pati de sant Maties, tot posant èmfasi només, en el fris reial fet per Montehermoso. En aquest sentit, es realitza una minuciosa descripció d'aquest, tot destacant alguns errors existents, que cap altre autor havia vist, sobretot amb relació a les heràldiques elegides per evocar les cases nobiliàries d'on procedeixen cada reina representada. Però el més interessant que planteja Fabregat en aquest estudi, és la interpretació que formula per justificar el perquè de les espases que subjecten tant Ramon Berenguer IV, com Carles V i Felip II (fig. 29). Segons aquest, l'espasa buscaria ser un símbol de la reconquesta, concretament de la lluita contra

[95] GARCÍA HINAREJOS, D., «Martín García de Mendoza y la arquitectura del Renacimiento en la diócesis de Tortosa (1581-1615)», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 27.

[96] S'observa com a l'hora de plantejar tant la portalada de l'església com la del Col·legi de sant Domènec, el seu artífex s'ha inspirat en les il·lustracions del tractat de Sebastian Serlio, concretament la làmina XXX del seu *Llibre Quart d'Arquitectura*. A més també s'observa com en les columnes de la portalada de l'església, tenen un collarí cenyit amb estries, tal com es marca en el tractat de Diego de Sagredo, *Las Medidas del Romano.*

[97] FABREGAT, E., «El fris dels reis del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties», *Recerca,* núm. 8, 2004, pàg. 275-301.

l'infidel musulmà, i en aquest sentit es buscaria fer una analogia entre la figura de Berenguer, representat com el gran alliberador de la ciutat de Tortosa, tal com ens el presenta en la inscripció que presideix aquest fris; amb les lluites que durant el segle XVI tant Carles V com Felip II, estaven duent a terme contra l'imperi turc, per terra i per mar. I en aquest sentit, segons l'autor, aquest fris buscaria exaltar els reis de la Corona d'Aragó com els màxims defensors de la fe catòlica vers qualsevol enemic. Una hipòtesi que va bastant en sintonia amb la interpretació que ja plantejà Sebastián durant el segle passat.

A part de realitzar aquesta hipòtesi, també és rellevant el descobriment que realitza sobre la identitat real de dos figures d'aquest fris. La primera afecta a la reina i esposa de Felip II, la qual segons Fabregat, no és la representació de Margarita d'Àustria, tal com afirma la seva inscripció; sinó Maria de Portugal (fig. 30). Opinió formulada, ja que aquesta reina va acompanyada per les armes de la casa reial de Portugal, i no les austríaques; i també perquè en el període d'execució d'aquest claustre, la mare del futur hereu de la corona, era Maria de Portugal. Aquesta idea va lligada amb el descobriment de la identitat real d'un segon personatge, si segons Fabregat s'ha representat a Maria de Portugal com la mare del futur rei que succeirà a Felip II, aquest serà l'infant Carles i no Felip III (fig. 31). En altres paraules, el bust que sempre s'ha considerat un retrat de Felip III, aquest en realitat és el de l'infant Carles, primogènit de Felip II i hereu de la corona espanyola en el moment de la construcció dels Reials Col·legis. Qüestió que queda fonamentada en la despesa recopilada en el llibre de les àpoques del Col·legi de sant Maties, descobert per Arribas;[98] on s'afirma que es pagaren 10,5 lliures a Montehermoso per la representació del príncep Carles. L'autor creu que quan aquest morí, alguna persona hauria realitzat una correcció en les inscripcions identificatives per adequar-les a la correcta línia successòria.

Per últim, Fabregat defensa que aquest programa d'exaltació a la corona, hauria sigut formulat pel bisbe de Tortosa Jeroni de Requesens. Ja que les seves connexions familiars amb la família Zuñiga, concretament amb Juan de Zuñiga, antic mestre de Felip II, li haurien permès l'adquisició de retrats

[98] ARRIBAS, J., «Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 69.

oficials dels monarques per ser usats com a model per a les escultures del fris. Una hipòtesi interessant, tot i que malauradament no la desenvolupa per la resta de decoració escultòrica del pati, ni la de les tres portalades d'aquests col·legis.

Posteriorment, ja l'any 2005, trobem l'article publicat per Jacobo Vidal, titulat «*Assaig de panorama de les arts a la Tortosa del Renaixement. El primer canvi de model: la fundació dels Reials Col·legis de Sant Jaume i Sant Maties (1544) i la construcció del conjunt dominicà (ca. 1530-1585)*»,[99] comprés dins del llibre *Cultura i art a la Tortosa del Renaixement.* En aquesta obra, Vidal realitza una revisió de les principals fonts que han parlat sobre els Reials Col·legis, tot aportant a més, la seva opinió i novetats documentals que ajuden a fonamentar les hipòtesis plantejades per anteriors autors. En aquest sentit, és rellevant destacar primer, el seu posicionament en contra d'entendre a Joan Anglès com l'artífex d'aquest conjunt, tot fent-se seus els raonaments plantejats tant per part de Garriga (1986) com d'Arribas, però també aportant una novetat documental en aquest sentit, concretament un fet criminal produït a Tortosa l'any 1550. Esdeveniment que segons la documentació conservada, ens explica que Miquel Anglès menor, fill de Miquel Anglès, juntament amb Antoni Penot, pedrapiquer d'origen francès, foren acusats de promoure l'assassinat del mestre Antoni Lidon o Lledon, que segons la víctima, que va sobreviure a l'atac; tant Anglès com Penot li tenien "mala voluntat" sobre la fàbrica del Col·legi Reial de la present ciutat. A partir d'aquesta nova dada, Vidal considera que el clan Anglès no foren els responsables de la construcció d'aquests col·legis, i si hi varen treballar, devien tenir un paper molt reduït.

I en aquest sentit, Vidal és més partidari a creure que aquests col·legis foren fets per algun mestre vingut de la zona d'Aragó, tal com ja afirmà Garriga, o possiblement algun mestre francès resident a Tortosa, com per exemple, el mestre Antoni Lidon que surt referenciat en l'esdeveniment criminal anteriorment comentat. O també, que la seva traça s'hagués enviat des de la cort de Castella, qüestió que a hores d'ara encara és una incògnita.

---

[99] VIDAL, J., «Assaig de panorama de les arts a la Tortosa del Renaixement. El primer canvi de model: la fundació dels Reials Col·legis de Sant Jaume i Sant Maties (1544) i la construcció del conjunt dominicà (ca. 1530- 1585)», a QUEROL, E., *Cultura i art a la Tortosa del Renaixement*, Tortosa: Consell Comarcal del Baix Ebre, Centre d'Estudis Històrics, Quaderns de Recerca, 2005, pàg. 144-156.

Aquest autor també ens parla sobre l'escultura d'aquests col·legis, tot començant per la del pati de sant Maties, el qual seguint el criteri d'Arribas, atorga l'autoria del seu fris a Montehermoso. Però també deixa clar que només d'aquesta part, tot rebutjant qualsevol hipòtesi que defenses que tota l'escultura d'aquest pati fos obra d'aquest autor, ja que a criteri de Vidal, presenten diversitat de mans en la seva execució. Pel que fa a l'escultura tant de la portalada d'aquest col·legi, com la del Col·legi de sant Jordi i la de l'església de sant Domènec, destaca la possible participació de Martín de Mendoza, tal com ja ho subratllà Hinarejos; i també, d'algun mestre més, que a opinió d'aquest, podria ser Juan de Orrio o de Sobralde, el qual sabem que fou mestre major de la Seu de Tortosa, tot havent treballat anteriorment a la Catedral de Lleida, on existeixen portalades que presenten certs paral·lelismes amb les d'aquests col·legis (fig. 32 i 33). I en aquest sentit, planteja la possibilitat que Mendoza fos deixeble d'aquest mestre, tot havent treballat els dos en les obres d'aquests col·legis. Fet que li hauria facilitat el coneixement dels textos més importants de l'època en l'àmbit de l'arquitectura i dels mestres més avançats del moment, justificant d'aquesta manera les influències de l'arquitectura de Serlio i de Sagredo vistes en les portalades dels col·legis tortosins.

A més, aquest autor també dedica unes línies a opinar sobre la interpretació formulada per Fabregat amb relació al significat simbòlic del fris reial, que a criteri d'aquest, la considera que està molt ben trobada, considerant-la a més, la més creïble respecte a les que s'han formulat anteriorment. Però a la vegada, hi veu algunes mancances, en primer lloc, sí a través de les espases que subjecten alguns reis, es vol fer una analogia vers la lluita contra l'infidel, no troba lògic que el rei Jaume I no porti espasa, ja que és el conqueridor per excel·lència dels regnes musulmans. Això se li ha d'afegir, que considera bastant arriscat creure que el bisbe Requesens hagués fet el programa intel·lectual d'aquest fris, ja que no hi ha suficients evidències per afirmar-ho, i quan sembla més acceptable que fos plantejat per Izquierdo, director de les obres i del col·legi, el qual a més, era una persona intel·lectualment rellevant en l'època.

Per concloure aquest apartat, només cal afirmar, que aquests han sigut els autors i les fonts més rellevants que han aportat la informació més

significativa amb relació als Reials Col·legis de Tortosa fins a l'actualitat. Això se li ha d'afegir, que a partir de l'any 2005, també es publicaren altres fonts que parlaren sobre aquests col·legis, com són els dos articles publicats per Vidal, un en solitari, parlant del mestre Mendoza;[100] i un altre juntament amb Joan Yeguas, realitzant un breu cometari sobre aquests col·legis.[101] A més també d'un altre article sobre el mestre Mendoza escrit per Joan-Hilari Muñoz i Sebastià,[102] i algun altra més.[103] Però tots ells, malauradament, només es limitaran a repetir les dades ja aportades i desenvolupades per part dels anteriors autors, sense aportar cap novetat significativa amb relació a aquesta institució, tot deixant encara oberts temes tan significatius com, qui fou l'artífex de la traça i de la construcció del Col·legi de sant Jaume i sant Maties, o també qui fou l'artífex de les escultures dels carcanyols i dels pedestals que decoren el pati d'aquest col·legi, qüestions que avui en dia encara es troben obertes a la investigació.

[100] VIDAL, J., «Un curriculum Viate de Martín García de Mendoza dictat per ell mateix», *Locus Amoenus*, núm. 206, 2009-10, pàg. 131-140.
[101] YEGUAS, J.; VIDAL, J., «Algunes dades sobre el conjunt dels Reials Col·legis», a CARBONELL, M.; VIDAL, J., *Història de les Terres de l'Ebre. Art i Cultura*, Tortosa: Fundació Ilercavònia Futur, vol. V, 2010, pàg. 186-190.
[102] MUÑOZ i SEBASTIÀ, J. H., «L'Arquitecte Martín García de Mendoça i el reial col·legi de St. Jordi i St. Domènec de Tortosa», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, tomo LXXXIX, 2013, pàg. 7-22.
[103] GARRIGA, J., «L'arquitectura i les arts a Catalunya a l'època del Renaixement», *Catalan Historical Review*, núm. 9, 2016, pàg. 151-152.

FIGURA 32. Lope de Arrúe i Juan de Orrio o de Sobralde, porta de la Sala Capitular de la Seu Vella de Lleida, vers 1547.

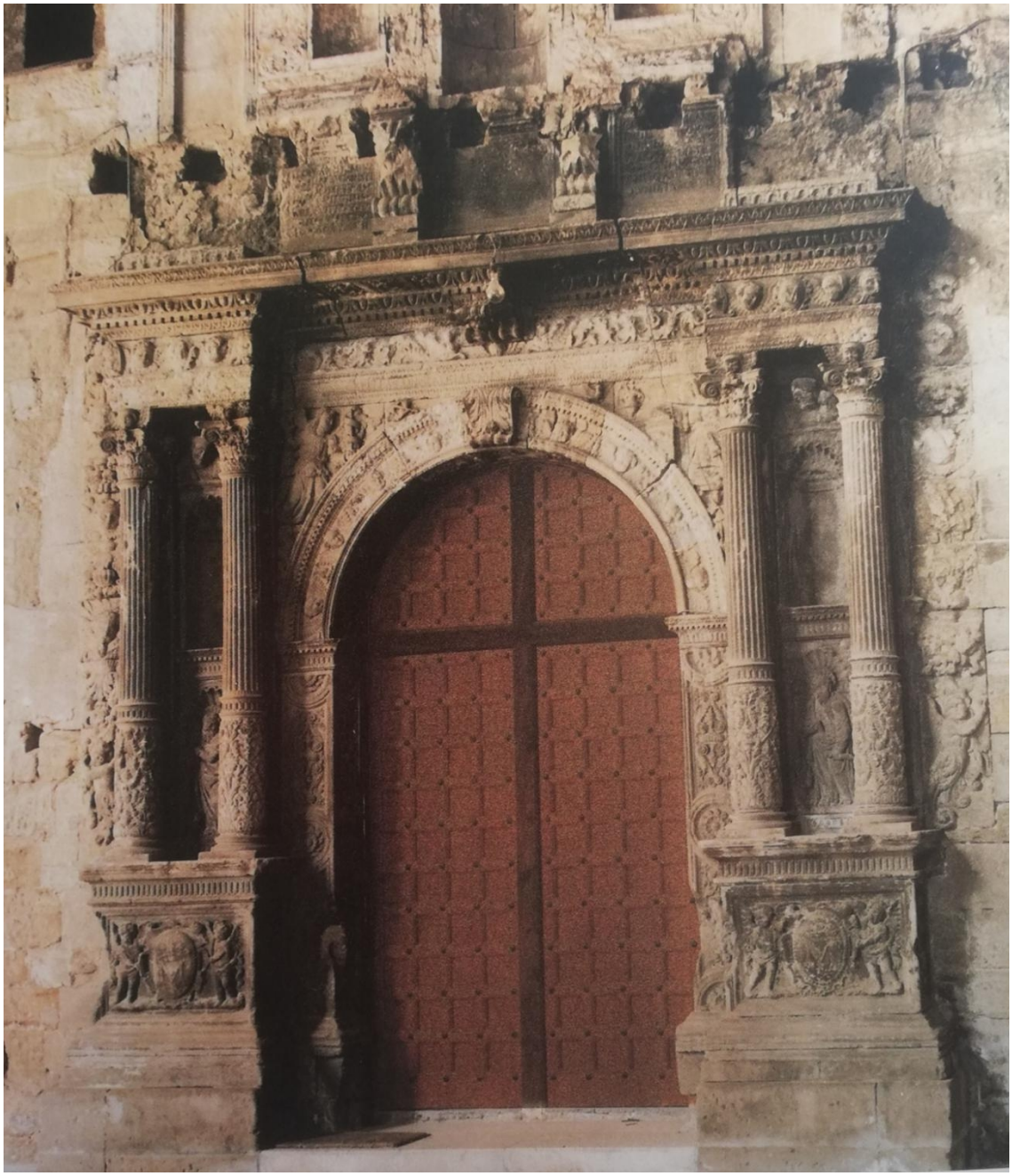

FIGURA 33. Jeroni Xanxo, Pedro de Oduga, Giralt del Rei, portal de Santa Maria la Vella de la Seu Vella de Lleida, vers 1559-1582.

FIGURA 34.
Capitell jònic del pati del Col·legi de sant Jaume i sant Maties.

FIGURA 35.
Capitell jònic de l'escala monumental de l'Ajuntament d'Osca.

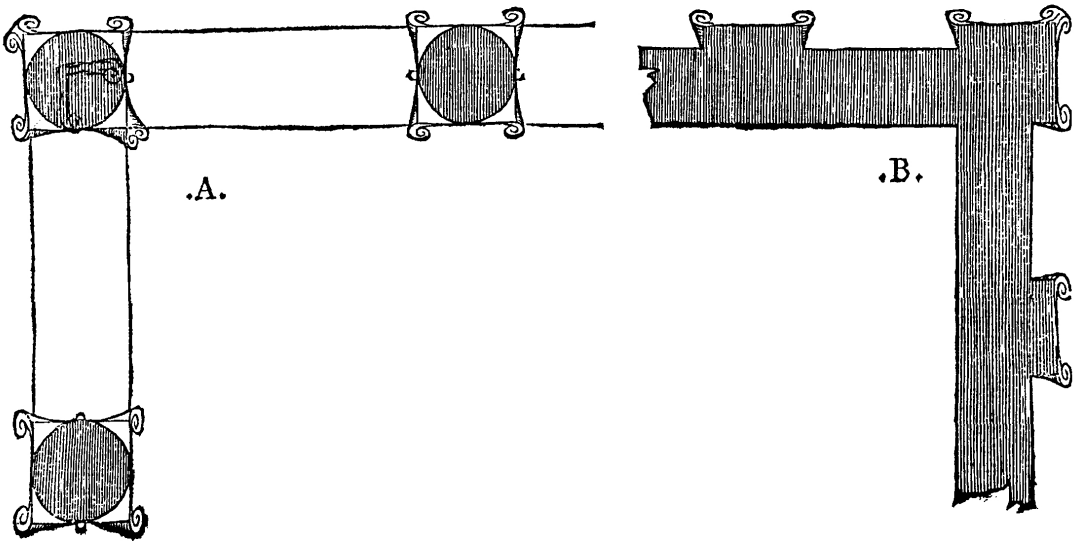

FIGURA 36. Làmina XL del *Llibre Quart d'Arquitectura* de Sebastiano Serlio, segons la versió espanyola de 1552.

4. LES CONCLUSIONS:

Un cop presentat tot el que es coneix sobre els Reials Col·legis de Tortosa, tot comentant les principals publicacions que han parlat de manera més extensa sobre aquests, en podem extreure les següents conclusions:

Primer de tot, podem concloure que els Reials Col·legis són un dels monuments més importants dins de la història de l'art modern català, fruit de la seva singular arquitectura, que barreja la gòtica tardana amb la renaixentista, tot tenint el primer exemple de pati inserit plenament a aquest nou estil a Catalunya. I també, per ser un edifici construït sota mecenatge reial, concretament pels monarques hispànics Carles V i Felip II.

Un conjunt, que en totes les seves parts tindrà una arquitectura clàssica, més de disseny que de resultat, que en tot moment estarà barrejada amb una decoració escultòrica molt lligada a la fantasia i al món del grotesc, que es pot vincular amb l'estil plateresc de l'escola castellana, elements molt visibles en els seus patis i portalades. Uns elements escultòrics que seran aplicats, tot conservant encara la idea gòtica d'entendre l'ornament com a element de revaloració de l'arquitectura.

Tots aquests elements comentats, fan que aquest conjunt, ja des de la seva construcció, hagi sigut esmentat quan es parla de Tortosa, tal com passa en l'obra de Cristòfol Despuig, del segle XVI; o també en el segle XVIII, en l'obra d'Antonio Ponz, establint-los com un lloc de visita obligada quan s'anés a aquesta ciutat.

Tot i aquesta importància patrimonial que se'ls hi ha atorgat des de temps passats, aquesta no ha afectat gaire a la seva fortuna bibliogràfica, la qual al llarg dels segles no ha sigut molt extensa, ni ha tingut un ressò internacional. Tot causant que en l'actualitat encara hi hagi temes foscos amb relació al seu complet coneixement. En aquest sentit, cal destacar que històricament, els tenim molt ben situats, sabem el seu origen, els seus promotors i mecenes, i també els posteriors usos que rebé el conjunt dels seus edificis. Ara bé, en l'àmbit artístic no tant, fins a finals del segle XX, es creia que l'autor de tot aquest conjunt era el pedrapiquer tortosí Miquel Joan Anglès, autoria formulada per Elías Tormo, fruit de trobar semblances cronològiques i arquitectòniques amb el col·legi dominic d'Oriola. Una hipòtesi que en

l'actualitat es troba totalment obsoleta, principalment per la seva minoria d'edat d'aquest en el moment de la creació dels col·legis, l'any 1544; i també per l'absència de documentació que el relacioni amb aquesta obra i d'una unitat estilística arquitectònicament parlant.

Això se li va afegir, els descobriments realitzats recentment, concretament al llarg del segle XXI, on a través dels treballs de recerca realitzats en l'arxiu de Tortosa, fets per Josefina Arribas i Dolores G. Hinarejo, permeteren trobar documentació inèdita que serví per poder identificar l'autor del fris reial, obra de Francisco de Montehermoso. I també, l'artífex de les portalades, del claustre i de l'església del col·legi i convent de sant Domènec, obres de Martín García de Mendoza.

A part d'aquestes informacions, ja no sabem absolutament res sobre aquest, tot deixant encara en l'aire, la identitat del tracista responsable del disseny del Col·legi de sant Jaume i sant Maties, fet que encara no ens fa saber com va arribar a Catalunya una arquitectura tan italianitzant. Qüestió que se li ha de sumar, que tampoc coneixem la identitat de l'artífex de la restant escultura ornamental d'aquest col·legi.

Té bastant de sentit creure que per la realització del Col·legi de sant Maties es contractà algun mestre d'origen aragonès, tal com suggerí tant J. Garriga com J. Vidal, ja que el fet que Juan Izquierdo fos el director de les obres d'aquest col·legi, pogué facilitar aquest fet. Però també no s'ha d'oblidar una altra opció, que el fet de ser una institució sota protecció reial, hagués provocat que la traça de l'edifici hagués vingut feta des de la cort de Castella. I en aquest sentit hauria sigut construït per artesans i mestres locals, possiblement els mestres d'obra de la catedral; seguint tal projecte. Fet que justificaria les cartes enviades des de la cort, tot ordenant quin tipus de materials s'havien d'usar per a la construcció. I també que els seus executors formats en l'arquitectura gòtica, es trobessin mancats a l'hora de treballar amb una arquitectura renaixentista, que per a ells era nova i desconeguda. Plantejant d'aquesta manera el xoc entre el projecte ambiciós de plantejar un espai a la romana, respecte al seu resultat de tipus molt mediocre. Però en aquest sentit, només es poden fer suposicions, ja que no s'ha trobat encara cap document que ens digui qui o com es plantejà aquest edifici.

I en aquest mateix sentit, si suposem que aquest col·legi fos creat per un mestre local, tampoc no sabem res sobre com arribà a Catalunya un model tan italianitzant a l'hora de concebre aquest pati, sense tenir cap precedent conegut. En aquest sentit, una via que plantejo, és la possible influència que tingué el tractat de Sebastiano Serlio a Catalunya, com a eina de difusió de la nova arquitectura renaixentista. Hipòtesi que es pot formular, ja que a l'hora de concebre les portalades de l'església i del Col·legi de sant Domènec, Mendoza utilitzà aquest tractat com a referent. Això se li ha d'afegir que la tipologia de capitell jònic que trobem al pati de sant Maties (fig. 34), el qual també és utilitzat en l'escala renaixentista de l'ajuntament d'Osca (1577), feta per Miguel Altué (fig. 35); deriven segons els últims estudis dedicats a aquest monument aragonès,[104] dels gravats d'aquest mateix tractat, concretament de les il·lustracions XXXIX i XL del seu *Llibre Quart d'Arquitectura*, segons la traducció espanyola feta l'any 1552 (fig. 36). Unes semblances amb l'obra de Serlio que, sí que són evidents en els capitells del primer pis, però no en la manera de representar els de la planta baixa i els de l'últim pis. Amb tot, però, és una relació que aquí plantejo com a possible camí per les investigacions futures, ja que fins avui no s'havia plantejat cap vinculació ferma entre el pati i l'arquitectura de Serlio. Tot i que pel que fa a la composició de les seves portalades exteriors, les ensenyances d'aquest tractadista hi són ben presents, tal com ja s'ha comentat anteriorment.

Un altre cavall de batalla és saber qui fou l'artífex de la portalada del col·legi de sant Maties, i també de l'escultura ornamental del seu claustre, englobant la sèrie apostòlica i hagiogràfica, a més dels rostres de jueus i musulmans, desenvolupats en els carcanyols de les galeries; i el tetramorf de les seves mènsules interiors. Pel que fa primer a la portalada, Vidal formulà potser la hipòtesi més versemblant feta fins a l'actualitat, amb relació al seu artífex, aquest planteja que aquesta fou una obra de Juan de Orrio o de Sobralde, amb la participació del seu aprenent Martín de Mendoza, ja que la seva factura evoca a les portalades de la catedral de Lleida, lloc on ell treballà abans d'arribar a Tortosa; i també perquè aquest fou mestre major de l'obra

[104] GARCÉS MANAU, C., *El Ayuntamiento de Huesca. Historia, Arte y Poder.* Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2012, pàg. 84.

de la Catedral de Tortosa. Una qüestió que resulta creïble, però que a hores d'ara no s'han trobat documents al respecte.

I pel que fa a l'escultura restant del pati, creure que tota ella és obra de Montehermoso, és una clara equivocació, ja que la diversitat d'estils i de qualitats que aquestes presenten, evoquen de manera clara la participació de diferents escultors, uns més afortunats que d'altres. Dues qüestions que s'haurien de treballar amb més profunditat i que a la llarga, possiblement ens aportaran més novetats sobre aquest tema.

Per tancar aquest apartat, només cal afirmar que a hores d'ara, aquestes són les principals qüestions que emmarquen la recerca sobre aquests edificis tortosins. Conformant un conjunt monumental, que com ja s'ha anat dient al llarg del present treball, ha sigut en els últims segles quan se li ha començat a dedicar més bibliografia i més interès en el àmbit de la investigació, que en alguns casos ha servit per posar llum a qüestions desconegudes, i d'altres que només han servit per generar falses esperances, que a la llarga han portat més problemes que beneficis. Però que a la vegada han servit per donar més visibilitat a aquest conjunt.

Espero que a través d'aquest treball li hagi servit al lector per conèixer una mica millor aquest conjunt tortosí, i que a la vegada hagi servit per tenir un punt de partida per encarar noves qüestions avui desconegudes sobre els Reials Col·legis de Tortosa.

5. LA BIBLIOGRAFIA:

ALCOLEA, S., «Reflejos del arte cortesano en Cataluña durante la época de Felipe II», *Reales Sitios,* núm. 118, 1993, pàg. 21-28.

ALTARRIBA, E.; BALUJA, C.; CURTO, M., *Els Reials Col·legis de Tortosa*, Barcelona: Columna-Tresmall, 1996.

ARRIBAS, J., «Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 53-76.

BARRAQUER, D. C., *Las Casas de Religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, Barcelona: Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart, tomo II, 1906.

CAMÓN AZNAR, J., *La arquitectura y la orfebreria españolas del siglo XVI. Summa artis: historia general del arte,* Madrid: Espasa-Calpe, vol. XVII, 1959.

CHUECA GOITIA, F., *Arquitectura del siglo XVI. Ars Hispaniae: Historia Universal del Arte Hispánico,* Madrid: Editorial Plus Ultra, vol. XI, 1953.

DE LA FUENTE, V., *Historia de las Universidades y establecimientos públicos de enseñanza en Espanya.* Madrid: Imprenta de la vuida e hijos de Fuentenebro, 1885.

DESPUIG, C., *Los Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa.* Edició a cura d'Eulàlia Duran. Barcelona: Curial, 1981.

ECHARTE, P., «Todo un conjunto històrico i artístico dominicano, ahora sede del archivo-museo de Tortosa», *Recerca*, núm. 2, 1997, pàg. 69-88.

FABREGAT, E., «El fris dels reis del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties», *Recerca,* núm. 8, 2004, pàg. 275-301.

GARCÉS MANAU, C., *El Ayuntamiento de Huesca. Historia, Arte y Poder.* Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2012.

GARCÍA HINAREJOS, D., «Martín García de Mendoza y la arquitectura del Renacimiento en la diócesis de Tortosa (1581-1615)», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 7-51.

GARRIGA, J., *L'Època del Renaixement s. XVI. Història de l'Art Català,* Barcelona: Edicions 62, vol. IV,1986.

GARRIGA, J., «L'arquitectura i les arts a Catalunya a l'època del Renaixement», *Catalan Historical Review*, núm. 9, 2016, pàg. 147-167.

MARÍAS, F.; CIDONCHA, R., *El largo siglo XVI: Los usos artísticos del Renacimiento españo*l, Madrid: Taurus, 1989.

MARTINELL, C., «Las antiguas Universidades y los Colegios españoles como monumentos arquitectónicos», *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, núm 9, 1948, pàg. 389-390.

MARTINELL, C., *L'art Renaixentista i barroc. L'arquitectura. L'escultura. L'Art Català*, Barcelona: Aymà, vol. II, 1958.

MASSIP, J., «El pati de Sant Lluís», *La Voz del Bajo Ebro,* núm. 544, 1968, pàg. 3.

MASSIP, J.,«El Renaixement i els dominics a Tortosa», *La Voz del Bajo Ebro,* núm. 545, 1968, pàg. 2.

MASSIP, J., «L'antiga església de Sant Domènec», *La Voz del Bajo Ebro,* núm. 546, 1968, pàg. 10.

MASSIP, J., «Els Reial Col·legis», *La Voz del Bajo Ebro,* núm. 547, 1968, pàg. 12.

MASSIP, J., «Els orígens del Renaixement a Catalunya. Joan Anglès, un arquitecte tortosí del XVI», *Ebre informes: Setmanari independent de les Terres de l'Ebre*, núm. 160, 1981, pàg. 5.

MASSIP, J., «El Renaixement a Tortosa. El conjunt més important de Catalunya. Estudi artístic dels Reials Col·legis» *Ebre informes: Setmanari independent de les Terres de l'Ebre*, núm. 164, 1981, pàg. 2.

MASSIP, J., «El Renaixement a Tortosa. El millor monument de la ciutat. Estudi del pati de Sant Maties» *Ebre informes: Setmanari independent de les Terres de l'Ebre*, núm. 165, 1981, pàg. 2

MUÑOZ i SEBASTIÀ, J. H., «L'Arquitecte Martín García de Mendoça i el reial col·legi de St. Jordi i St. Domènec de Tortosa», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, tomo LXXXIX, 2013, pàg. 7-22.

O'CALLAGHAN, R., *Los conventos de Tortosa y las Ermitas de su término*, Tortosa: Impr. Salvador Isuar, 1910.

OLIVER, Bienvenido, «Los Colegios Reales y la Universidad Pontificia u Real de Tortosa», *Boletín de la Real Academia de la Historia. Informes*, tom. XLV, 1904, pàg. 5-11.

ORTI, D. Francisco, *Memórias de la Fundación y Progressos de la insignie Universidad de Valencia.* Madrid: Imprenta de Antonio Marin, 1730.

PASTOR, F., «La Lectoría de la Seo y los Colegios Reales I», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 445, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «La Lectoría de la Seo y los Colegios Reales II», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 451, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «La Lectoría de la Seo y los Colegios Reales III», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 456, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «La Lectoría de la Seo y los Colegios Reales IV», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 462, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «La Lectoría de la Seo y los Colegios Reales V», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 474, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «Glorias é hijos ilustres de los Colegios Reales VI», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 486, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «Colegios Reales, en la sedición y guerras de Cataluña VI», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 534, 1902, pàg. 2.

PASTOR, F., «Los Colegios Reales y la avenida del Ebro de 1787 VII», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 543, 1902, pàg. 2.

PASTOR, F., «Los Reales Colegios, Rectores notables y sucesos más interesantes VIII», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 548, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «Colegios Reales, Rectores notables y sucesos interesantes IX», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 558, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «Descripción de los Reales Colegios XI», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 580, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «Descripción de los Reales Colegios XII», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 585, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «Bulas y Cartas Reales de los Colegios Sto. Domingo y San Matias XIII», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 593, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «Bulas y Cartas Reales de los Colegios Sto. Domingo y San Matias XIV», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 605, 1902, pàg. 1.

PASTOR, F., «Estatus de los Reales Colegios de Sto. Domingo y San Matias XV», *El Ebro, Diario de Tortosa,* núm. 633, 1903, pàg. 1-2.

PIFERRER, P.; PI MARGALL, F., *España, Sus Monumentos y Artes, Su Naturaleza é História. Catalunya.* Barcelona: Editorial de Daniel Cortezo y C. A., 1884, Tomo II.

PONZ, A., *Viage de España, en que se da noticia De las cosas mas apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella.* Madrid: Joanchis Ibarra Impresor de Cámara de S. M., 1758, Tomo XIII, pàg. 155-156.

REVILLA, F., «Un discurs simbòlic renaixentista en el Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties de Tortosa», *Boletín del Seminario de Estudios de arte y arqueología,* vol. LIII, pàg. 330-338.

SEBASTIÁN, S., *Arte y Humanismo*, Barcelona: Cátedra, 1978, pàg. 178-180.

TORMO MUNZÓ, E., *Levante (Provincias valencianas y murcianas)*, Madrid: Calpe, 1923.

TRIADÓ, J. R., «Segle XVI: de l'Humanisme culte a l'Humanisme reformat», a BARRAL I ALTET, X., *Escultura Moderna i Contemporània. Art de Catalunya*, Barcelona: L'Isard, vol. VII, 1997.

VERGÉS, R., *Espurnes de la llar,* Tortosa: Impr. Querol, vol. I, II, III, 1909.

VIDAL, J., «Assaig de panorama de les arts a la Tortosa del Renaixement. El primer canvi de model: la fundació dels Reials Col·legis de Sant Jaume i Sant Maties (1544) i la construcció del conjunt dominicà (ca. 1530-1585)», a QUEROL, E., *Cultura i art a la Tortosa del Renaixement*, Tortosa: Consell Comarcal del Baix Ebre, Centre d'Estudis Històrics, Quaderns de Recerca, 2005.

VIDAL, J., *Les obres de la ciutat. L'activitat constructiva i urbanística de la universitat de Tortosa a la baixa edat mitjana*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

VIDAL, J., «Un curriculum Viate de Martín García de Mendoza dictat per ell mateix», *Locus Amoenus*, núm. 206, 2009-10, pàg. 131-140.

YEGUAS, J.; VIDAL, J., «Algunes dades sobre el conjunt dels Reials Col·legis», a CARBONELL, M.; VIDAL, J., *Història de les Terres de l'Ebre. Art i Cultura*, Tortosa: Fundació Ilercavònia Futur, vol. V, 2010, pàg. 186-190.

6. LA PROCEDENCIA DE LES IL·LUSTRACIONS:

Figura 1: GARRIGA, J., *L'Època del Renaixement s. XVI. Història de l'Art Català,* Barcelona: Edicions 62, vol. IV,1986, pàg. 100.

Figura 2: ALTARRIBA, E.; BALUJA, C.; CURTO, M., *Els Reials Col·legis de Tortosa*, Barcelona: Columna-Tresmall, 1996, pàg. 20.

Figura 3: ALTARRIBA, E.; BALUJA, C.; CURTO, M., *Els Reials Col·legis de Tortosa*, Barcelona: Columna-Tresmall, 1996, pàg. 21.

Figura 4: A CEL OBERT. «*Pati de sant Jaume i sant Maties»* (en línia). Tortosa: A Cel Obert: Festival d'intervencions efímeres en espais emblemàtics de la ciutat de Tortosa, 2020, (Cosulta: 28 d'abril de 2021).
Accés disponible a:
<http://www.acelobertfestival.cat/portfolio-item/pati-de-sant-jaume-maties/>

Figura 5: A CEL OBERT. «*Pati de sant Jaume i sant Maties»* (en línia). Tortosa: A Cel Obert: Festival d'intervencions efímeres en espais emblemàtics de la ciutat de Tortosa, 2020, (Cosulta: 28 d'abril de 2021).
Accés disponible a:
<http://www.acelobertfestival.cat/portfolio-item/pati-de-sant-jaume-maties/>

Figura 6: ALTARRIBA, E.; BALUJA, C.; CURTO, M., *Els Reials Col·legis de Tortosa*, Barcelona: Columna-Tresmall, 1996, pàg. 26.

Figura 7: GOOGLE MAPS. «*Reial Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties. Vegeu l'interior, Tortosa*» (en línia). Espanya: Google Maps, 2014. (Cosulta: 28 d'abril de 2021).
Accés disponible a:
<https://www.google.com/maps/@40.8148118,0.5249066,2a,60y,121.55h,13.36t/data=!3m6!1e1!3m4!1smmFs5xr5vkOYm9O_JNHJ2w!2e0!7i13312!8i6656?hl=ca>

Figura 8: A CEL OBERT. «*Pati de sant Jaume i sant Maties»* (en línia). Tortosa: A Cel Obert: Festival d'intervencions efímeres en espais emblemàtics de la ciutat de Tortosa, 2020, (Cosulta: 28 d'abril de 2021).
Accés disponible a:
<http://www.acelobertfestival.cat/portfolio-item/pati-de-sant-jaume-maties/>

Figura 9: TORTOSA TURISME. «*Els Reials Col·legis i l'exposició permanent sobre la ciutat i la Festa del Renaixement*» (en línia). Tortosa: Turisme Tortosa, 2019. (Cosulta: 28 d'abril de 2021).

Accés disponible a:
<https://www.tortosaturisme.cat/lugar/els-reials-collegis-i-la-exposicio-permanent-ciutat-i-festa-del-renaixement/#>

Figura 10: GRAU, X. «*Detall d'una carassa com a personificacions dels vents que ocupant els quatre angles de la segona galeria....*» (en línia). Facebook, 9 de gener de 2013. (Cosulta: 28 d'abril de 2021).
Accés disponible a:
<https://www.facebook.com/photo?fbid=460672627353644&set=basw.>

Figura 11: FABREGAT, E., «El fris dels reis del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties», *Recerca,* núm. 8, 2004, pàg. 297.

Figura 12: FABREGAT, E., «El fris dels reis del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties», *Recerca,* núm. 8, 2004, pàg. 296.

Figura 13: A CEL OBERT. «*Pati de sant Jaume i sant Maties»* (en línia). Tortosa: A Cel Obert: Festival d'intervencions efímeres en espais emblemàtics de la ciutat de Tortosa, 2020, (Cosulta: 28 d'abril de 2021).
Accés disponible a:
<http://www.acelobertfestival.cat/portfolio-item/pati-de-sant-jaume-maties/>

Figura 14: ALTARRIBA, E.; BALUJA, C.; CURTO, M., *Els Reials Col·legis de Tortosa*, Barcelona: Columna-Tresmall, 1996, pàg. 19.

Figura 15: GARCÍA HINAREJOS, D., «Martín García de Mendoza y la arquitectura del Renacimiento en la diócesis de Tortosa (1581-1615)», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 26.

Figura 16: YEGUAS, J.; VIDAL, J., «Algunes dades sobre el conjunt dels Reials Col·legis», a CARBONELL, M.; VIDAL, J., *Història de les Terres de l'Ebre. Art i Cultura*, Tortosa: Fundació Ilercavònia Futur, vol. V, 2010, pàg. 189.

Figura 17: YEGUAS, J.; VIDAL, J., «Algunes dades sobre el conjunt dels Reials Col·legis», a CARBONELL, M.; VIDAL, J., *Història de les Terres de l'Ebre. Art i Cultura*, Tortosa: Fundació Ilercavònia Futur, vol. V, 2010, pàg. 189.

Figura 18: TORTOSA TURISME. «*Els Reials Col·legis i l'exposició permanent sobre la ciutat i la Festa del Renaixement*» (en línia). Tortosa: Turisme Tortosa, 2019. (Cosulta: 28 d'abril de 2021).
Accés disponible a:

<https://www.tortosaturisme.cat/lugar/els-reials-collegis-i-la-exposicio-permanent-ciutat-i-festa-del-renaixement/#>

Figura 19: TURISME ORIHUELA. «*Orihuela. Historia del mediterráneo. Monumentos. Colegio Diocesano de santo Domingo*». Oriola: Turisme Orihuela. (Cosulta: 30 d'abril de 2021).
Accés disponible a:
<https://www.orihuelaturistica.es/orihuela/Web_php/index.php?contenido=fichaComercial&id=56&idContacto=1&mode=folder&order=asc&idNivel=4045>

Figura 20: ESCOBAR H., Ramón. «*Orihuela, que belleza*». Maravillas ocultas de España. El blog del incansable viajero Ramón Escobar Hervás. 26 de març de 2015. Blog. Accés el 30 d'abril de 2021.

Figura 21: ADANERO MAZARÍO, M. «*Alonso de Covarrubias y la llegada del purismo a Toledo*». INVESTIGART, Manuel Adanero Mazarío. 12 de novembre de 2019. Blog. Accés el 30 d'abril de 2021.

Figura 22: UNKNOW. «*Puerta del Perdón*». Arte Historia Música, Unknow. 5 d'agost de 2012. Blog. Accés el 30 d'abril de 2021.

Figura 23: FRIGOLA, J. A. «*Els Reials Col·legis de Tortosa, una passejada pel Renaixement*». Sortides amb gràcia, un bloc de Joan Àngel Frigola. 18 de juliol de 2016. Blog. Accés el 30 d'abril de 2021.

Figura 24: RACÓ CATALÀ. «*L'Escola Massana s'acomiada de l'edifici de l'Antic Hospital amb una gran festa*». Catalunya: Racó Català, Llegeix Pensa Opina, 14 de juliol de 2017. (Cosulta: 30 d'abril de 2021).
Accés disponible a:
<https://www.racocatala.cat/agenda/lescola-massana-sacomiada-ledifici-lantic-hospital-gran-festa>

Figura 25: ENJOY ZARAGOZA. «*Patio de la Infanta, uno de los tesoros de Zaragoza*». Espanya: Enjoy Zaragoza, 2016. (Cosulta: 30 d'abril de 2021).
Accés disponible a:
<https://www.enjoyzaragoza.es/patio-la-infanta-zaragoza/>

Figura 26: GARCÍA HINAREJOS, D., «Martín García de Mendoza y la arquitectura del Renacimiento en la diócesis de Tortosa (1581-1615)», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 26.

Figura 27: GARCÍA HINAREJOS, D., «Martín García de Mendoza y la arquitectura del Renacimiento en la diócesis de Tortosa (1581-1615)», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 19.

Figura 28: GARCÍA HINAREJOS, D., «Martín García de Mendoza y la arquitectura del Renacimiento en la diócesis de Tortosa (1581-1615)», *Recerca,* núm. 4, 2000, pàg. 24.

Figura 29: FABREGAT, E., «El fris dels reis del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties», *Recerca,* núm. 8, 2004, pàg. 296 i 297.

Figura 30: FABREGAT, E., «El fris dels reis del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties», *Recerca,* núm. 8, 2004, pàg. 297.

Figura 31: FABREGAT, E., «El fris dels reis del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties», *Recerca,* núm. 8, 2004, pàg. 298.

Figura 32: TURÓ SEU VELLA. «*Porta de la Sala Capitular de la Seu Vella de Lleida. Aquesta porta d'estil renaixentista (s. XVI) és l'accés al claustre des de la zona de recepció al visitant.*» (en línia). Facebook, 28 de desembre de 2020. (Cosulta: 28 d'abril de 2021).
Accés disponible a:
<https://www.facebook.com/turoseuvella/photos/a.340873176054691/2007766426032016/?tturoseuvellaype=3>

Figura 33: GARRIGA, J., *L'Època del Renaixement s. XVI. Història de l'Art Català,* Barcelona: Edicions 62, vol. IV,1986, pàg. 113.

Figura 34: A CEL OBERT. «*Pati de sant Jaume i sant Maties»* (en línia). Tortosa: A Cel Obert: Festival d'intervencions efímeres en espais emblemàtics de la ciutat de Tortosa, 2020, (Cosulta: 28 d'abril de 2021).
Accés disponible a:
<http://www.acelobertfestival.cat/portfolio-item/pati-de-sant-jaume-maties/>

Figura 35: AYUNTAMIENTO DE HUESCA. «*Monumentos: Ayuntamiento*» (en línia). Osca: Ayuntamiento de Huesca. Turismo, 2010, (Consulta 2 de maig de 2021).
Accés disponible a:
<https://www.huescaturismo.com/es/monumental-detalle/10/ayuntamiento>

Figura 36: SERLIO, S. *Libro Quarto de Architectura de Sebastian Serlio Boloñes. En el qual se tracta las cinco maneras de como se puede adornar*

los hedificios que son, Thoscano, Dorico, Jonico, y Corinthio, y Compuesto, co los exemplos de las antiguedades, las quales por la mayor parte se conforman con la doctrina de Vitruvio. Toledo: Casa de Juan Ayala, 1552, làmina XL.